

Marcin Dziewanowski*

Niesformalizowany projekt studiów mikroregionalnych Dolnego Nadodrza

Abstract

Dziewanowski M. 2018. A non-formal project of micro-regional studies of the Lower Oder Region. *Raport 13, 7-37*

The article presents a set of data on the results of archaeological work carried out in Lower Oder Region in 2011-2017, as part of an informal project of micro-regional studies focusing on the Lower Oder Region. These studies were based on commissioned supervisions and also resulted from my personal interests. The activities of a supervisory nature resulting from the knowledge about tampering with archaeological monuments were also brought to notice. The text lists most of the archaeological works carried out, and selected finds are discussed in detail.

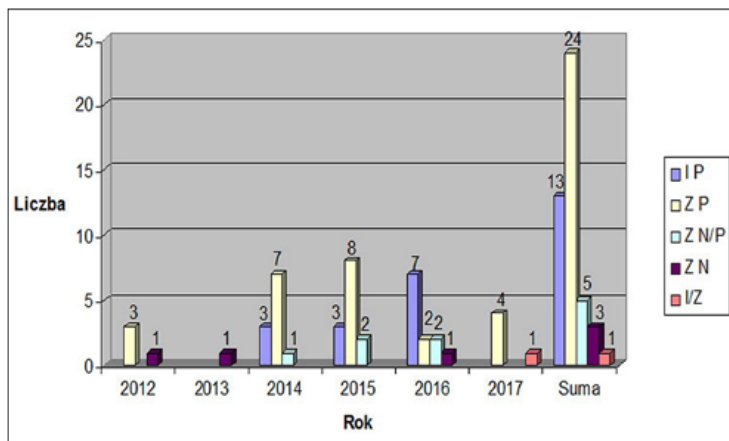
Keywords: regionalist, Lower Oder Region, studies on settlements, "in depth reading", interventional research

Najważniejszym działaniem, które stanowi fundament zawniesionej fazy wskazanego projektu, jest opracowanie archeologiczne dla „Studium kierunków i uwarunkowań rozwoju przestrzennego gminy Kołbaskowo” zrealizowane w latach 2011–2013 w ramach zlecenia dla Muzeum Narodowego w Szczecinie (dalej: MNS). W okresie półtora miesiąca badaniami powierzchniowymi objęto obszar 90 km², a przedmiotem studiów było ponad 600 stanowisk archeologicznych. W sumie sporządzono 437 kart KESA (Dziewanowski 2012d). Zbiór zabytków ruchomych składał się z około sześciu tysięcy znalezisk. Wstępne dane zaprezentowano w artykule opublikowanym po XIX Sesji Pomorzoznawczej (Dziewanowski 2015a). Najważniejsza zmiana w stanie wiedzy dotyczyła okresu neolitu oraz w ogóle obecności artefaktów krzemiennych. Silne nasycenie obszaru zabytkami krzemiennymi doskonale ukazuje specyfikę południowej części powiatu polickiego. Obszarem szczególnych zainteresowań badawczych były Wzniesienia Szczecińskie (por. Dziewanowski 2012a, 35; 2015a, 11; 2016a), których najbardziej charakterystycznymi komponentami są Wzgórze Warszawskie, Równina Gumieniecka przecięta

przez rzeczkę Bukową oraz Wał Stobniański. Ostatnia jednostka zwraca uwagę złożoną, mozaikową budową geologiczną z porwakami kier kredowych i ilów oligoceničkih, a także bogatą siecią hydrologiczną.

Należy zaznaczyć, że wyjątkowość projektu wynika z faktu, że powiat policki i Gumieńce, dzielnica Szczecina, objęta inwestycjami budowlanymi, a także osiedla willowe stanowiły obszar moich zainteresowań już w połowie IX dekady XX wieku, kiedy grunty rolne były uprawiane i stanowiły w znacznej części własność Skarbu Państwa. Autor niniejszego tekstu jako uczeń szkoły podstawowej i liceum, interesujący się geomorfologią, geologią i przyrodą, obserwował wszystkie dostępne odkrywki na okolicznych terenach i notował duże nasycenie zabytkami krzemiennymi, ceramiką, ale też jamami gospodarczymi i warstwami kulturowymi naruszonymi przez inwestycje budowlane (Dziewanowski 2005a; 2005b; 2007a; 2007b; 2008a; 2008b; 2008c; 2009; 2013a; 2014b; 2014g; 2015a; 2015b; 2016a; Dziewanowski, Matuszewska 2011; Dziewanowski, Pyżewicz 2016; Dziewanowski, Żuk 2005). Z czasem okazało się, że prace ziemne obejmują również znaczne stanowiska archeologiczne, a przeważnie nie są

* e-mail: obsydianowy@poczta.onet.pl

Ryc. 1. Zestawienie danych o badaniach archeologicznych na podstawie imiennych decyzji Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z lat 2012-2017. Rodzaj badań: I: naukowe wynikające z osobistej inwencji (przeważnie badania interwencyjne); Z: zlecone, wynikające z inwestycji budowlanej (nadzór i badania interwencyjne); I/Z: zlecone w wyniku porozumień; ADM: administracyjne Wynik nadzoru: P: wynik pozytywny; N: wynik negatywny; N/P: niejednoznaczne lub mało istotne (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 1. Compilation of data on archaeological research based on individual decisions of the Voivodeship Heritage Protection Officer of Zachodniopomorskie Voivodeship, from the years 2012-2017.

Type of research: I: scientific resulting from personal interests (mainly interventional research); Z: commissioned, resulting from building investment (supervision and interventional research); I/Z: commissioned as a result of agreements; ADM: administrative
Supervision result: P: positive result; N: negative result; N/P: ambiguous or insignificant (Drawn by M. Dziewanowski)

realizowane nadzory archeologiczne. Wiele obecnych programów badawczych jest formułowanych właśnie w związku z odkryciami archiwalnymi w celu ich weryfikacji i sporządzenia profesjonalnej dokumentacji.

Znaczna część gminy Kołbaskowo i Dobra została podzielona na działki budowlane i pasy drogowe, które są sukcesywnie zbrojone mediami i zabudowywane. Relikty jednego domostwa o długości 20–40 metrów mogą znajdować się nawet na kilku działkach geodezyjnych. Duże osady neolityczne składające się nawet z kilkunastu takich zabytków, w tym szczególnie istotnych ugrupowań, jak kultura ceramiki wstęgowej rytej (dalej: KCWR), kultura rösseńska i kultura ceramiki wstęgowej kłutej (dalej: KCWK) można dokumentować jedynie dzięki konsolidacji środowiska archeologicznego, które musiałyby być zainteresowane naukową wartością tych zabytków i ich całościowym przebadaniem (Dziewanowski 2013a, 26). Również ze wskazanej specyfiki własnościowej gruntów kryjących relikty złożonych struktur osadniczych wynika idea niesformalizowanego projektu badań mikroregionalnych. Podsumowując siedem lat jego wdrażania, czyli od momentu uzyskania uprawnień zawodowych, należy wskazać nie tylko liczne,

znaczące osiągnięcia, ale również trudności w staraniach o realizację konkretnych badań służących dokumentacji i zabezpieczeniu zabytków archeologicznych.

■ WYBRANE ASPEKTY W ZAKRESIE TEORII I PRAKTYKI

Zarówno w zakresie weryfikacji stanowisk i zabytków archeologicznych, jak również poszukiwania artefaktów i uzupełniania danych o sieci osadniczej podejmując inicjatywy badawcze jako inwestor, bez wsparcia grantowego czy innych form pomocy instytucji państwowych powołanych do ochrony zabytków. Inicjatywy badawcze są możliwe dzięki oszczędnościom uzyskanym ze zleconych nadzorów, a także z otrzymanego wsparcia finansowego. Badania zagrody KCWR, osady kultury rösseńskiej, osady kultury ceramiki sznurowej dalej: KCSZ) i „półziemianki” słowiańskiej na stanowiskach 13, 15 i 17 w Stobnie w gm. Kołbaskowo, były możliwe dzięki finansowemu wsparciu firmy Morskie Techniczne Serwisy z Mierzyna. Warto też podkreślić kilkuletnią, owocną współpracę z firmą E-CHO z Choszczyna w zakresie budowy światłowodów oraz firmą ENSO ze Szczecina przy instalowaniu sieci elektroenergetycznych.

W okresie 2012–2017 uzyskano 46 decyzji na archeologiczne działania terenowe wynikające ze zleceń inwestycyjnych oraz inwencji własnej (Ryc. 1; Tabela 1). Pojedyncze prace, chociaż były inicjowane przez inwestorów, przyniosły wynik pozytywny dzięki nadzorowi nad wykopami liniowymi zlokalizowanymi poza strefą ochrony konserwatorskiej. W dwóch przypadkach starania o realizację badań zabytków archeologicznych zaowocowały uzyskaniem zlecenia, a więc pozornie były to badania inwestycyjne. Podsumowując, należy zauważyć minimalny udział wyniku negatywnego, ale też jego brak w przypadku klasycznie naukowych prac terenowych.

W ocenie autora największą wartość dla rozpoznawania zasobów mają wykopy liniowe, niezależnie od ich głębokości i szerokości. Celem działań, jeśli uzyskiwane są zlecenia lub informacje o planowanej inwestycji, jest nie tylko nadzór w obrębie strefy ochrony

Ryc. 2. Drawno, stan. 15 (AZP 35-16/45), gm. Drawno, woj. zachodniopomorskie. (A) planigrafia sondaży i numeracja jednostek stratygraficznych; (B) planigrafia zabytków w wykopie; (C) profile obiektów 1a, 1b i 1d; (D) widok na nawarstwienia w wykopie sondażowym (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 2. Drawno, site 15 (AZP 35-16/45), Drawno Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. (A) plan of test trenches and numbering of stratigraphy units; (B) planigraphy of artefacts in the trench; (C) sections of features 1a, 1b and 1d; (D) view of layers in the test trench (Drawn by M. Dziewanowski)

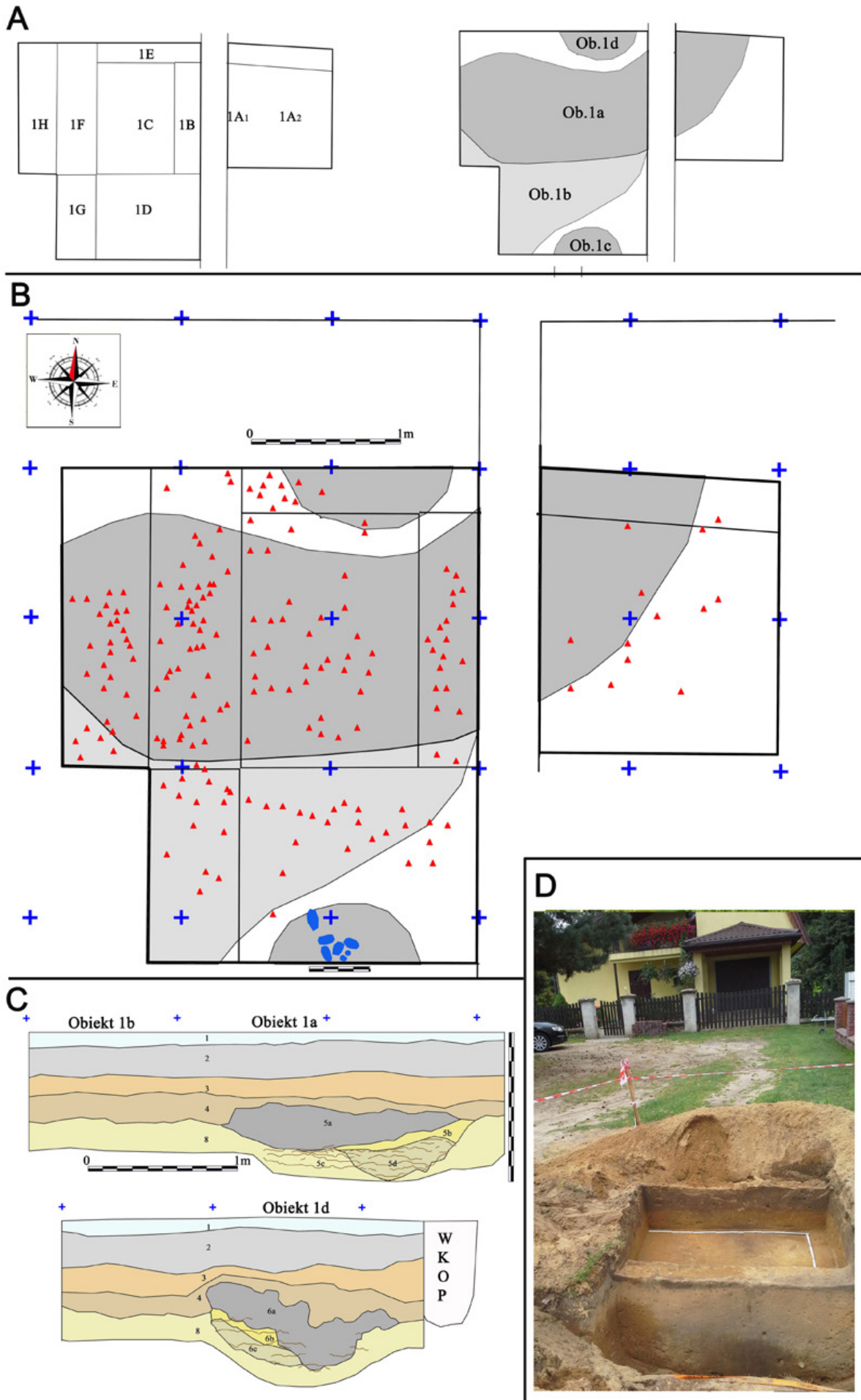

Tabela 1. Spis stanowisk objętych pracami archeologicznymi w latach 2012- 2018 wraz z wybranymi zgłoszeniami i interwencjami.

Nr	Subnr	Rok	Miejscowość	Gmina	AZP	Stan.	Chronologia	Kultura	Źródła	Uwagi formalne		
1	1	2012	Gmina Kobaskowo	Loco	zbiór	zbiór	EK(P-N), EB, EŻ, WS, SR	zbiór	Obiekty nieruchome: ceramika, krzemienie, kamienie	P(I-N)		
	2		Dobryja	Dobra Szcz./Kobaskowo	30-04/x	x	EB-EŻ	KŁŻ	Obiekty nieruchome: ceramika, krzemienie, kamienie	S(I)	nowe	
2	1		Przyłep	Kob.	30-04/139	5	EK(N)	KCWK, "Kpikak", KCSZ	Obiekty nieruchome: ceramika, krzemienie, kamienie	S(N)	neg. WKZ	
	2		Ostojia	Kob.	30-04/105	1	EK(N)	"Kpikak"	Obiekty nieruchome: ceramika, krzemienie, kamienie	S(N)	neg. WKZ	
4	1		Bédargowo	Kob.	31-04/221	82	OWR, SR, NOW	OWR, SR, NOW	Obiekty nieruchome: ceramika	S(I)	nowe	
	2		Bédargowo	Kob.	31-04/38	17	N, STAR, WS, SR, NOW	N, STAR, WS, SR, NOW	Obiekty nieruchome: ceramika, krzemienie, kości	S(I)		
5	1		Bielkowo	Loco	32-08/13	15			brak	I	archiwalne	
	2		Kobaskowo	Loco	31-04/26	6			brak	I	archiwalne	
7	1		2014	Warzymice	Kob.	31-04/220	27	EB-EŻ, WS, SR, NOW	STAR, WS, SR, NOW	Obiekty nieruchome: ceramika, szkło, metale, kości zw.	S(I)	
	2			Grzepnica	Dobra Szcz.	28-04/14	3	EK	EK	Obiekt nieruchomy; krzemień	S(I)	

2	Bezrzeczce- Las	Dobra Szcz.	28-04/31	20	EK(N), WEB, EB	KPL-KAK, WEB, EB	Obiekty nieruchome; ceramika, krzemienie	S(I)	błądny numer
	Bezrzeczce- Las	Dobra Szcz.	28-04/x	x	?	?	3 paleniska		nowe?
9	Mierzyn	Dobra Szcz.	30-04/56	4	EK(N)	KPL-KAK	Obiekty nieruchome; ceramika, krzemienie	S(I)	
	Mierzyn	Dobra Szcz.	30-04/83	9	EK(N)?	?	Obiekty nieruchome	S(I)	
	Mierzyn	Dobra Szcz.	30-04/145	45	EK(N)	KPL	Obiekty nieruchome; ceramika, krzemienie	S(I)	nowe
10	Dolice	Loco	35-11/117	116	N, OWR, WS, SR, NOW	KCSZ, OWR, WS, SR, NOW	Obiekty nieruchome; ceramika, kości	S(I-N)	nowe
	Końbaskowo	Końb.	32-04/32	149	EK(N), EB-EŻ, SR	N, KŁŻ, SR	Obiekty nieruchome; ceramika, kamienie, krzemienie	S(I)	
12	Recz	Loco	Stare miasto		EK(M), EB-EŻ, WS, SR, NOW	M, KŁŻ, WS, SR, NOW	Obiekty nieruchome; ceramika, krzemienie, kości	S(I)	
	Gryfino	Loco	34-05/19	20	EK(N), EB-EŻ	KCSZ, KŁŻ	Obiekty nieruchome; ceramika, krzemienie, kamienie	P(N), S'a	
14	Siadło Górne	Końb.	32-05/71	34	EK(N), STAR, SR?	KCSZ, KŁŻ	Obiekty nieruchome; ceramika, krzemienie, kamienie	S(N)	
	Trzebież	Police	25-05/2	2	?	?	zabytki nieruchome	S(I)	
16	Siadło Górne	Końb.	32-05/76	39	EK(N), EB-EŻ	KCSZ, KŁŻ	Obiekty nieruchome; ceramika, krzemienie, kamienie	S(N)	
	Siadło Górne	Końb.	32-05/75	38	EK(N)	KCSZ?	Obiekty nieruchome; ceramika, krzemienie	S'a(N)	
17	Moczyły	Końb.	32-05/91.	28	EB	KŁŻ	groby; ceramika, krzemienie, kości	S(N)- inter	interwencja z art. 32
	Dobra	Dobra Szcz.	29-04/138	60	EB/EŻ	KŁŻ	bransoleta brązowa	inter	ze zgłoszenia
19	Mierzyn	Dobra Szcz.	30-04/64	16	EK(N), EB/EŻ	KCSZ, KŁŻ?	Obiekty nieruchome; ceramika, krzemienie	S(I)	
	Mierzyn	Dobra Szcz.	30-04/64	16	EK(M, N), EB/EŻ, WS	M, KCSZ, KAK, KŁŻ?, KJ, WS	Obiekty nieruchome; ceramika, krzemienie	S(I-N)	

20	1	Stobno	Kohb.	30-04/118	17	EK(N), STAR, SR	KCWR, STAR, SR	"długi dom", ceramika, krzemienie, kamienie, kości, organika	SN	
		Drawno	Loco	35-16/17	7	EK(N); EŻ	KPL, KŁŻ	Obiekty nieruchome: ceramika, krzemienie		
		Drawno	Loco	35-16/45	15	EK(M,N)	k magleńskośka, N	Obiekty nieruchome: krzemienie	SI(I)	nowe
		Drawno	Loco	35-16/26	9	STAR	STAR	ślad os.	I	
21	3	Drawno	Loco			SR, NOW	SR, NOW	zabudowa miejska, w-wy, archit.; ceramika	SI(-N)	
		Pucice	Goleniów	30-07/4	5			brak (ślad EK?)	I	
		Stobno	Kohb.	30-04/101	15	EK(N), EB-EŻ, WS	N, KŁŻ, WS	późnienianka, w-wy	SN	
		Pęzino	Stargard Szczec.	32-11/88, 89, 90; 32-12/9; 10	14, 22, 29; 48, 49	EK(N)	EK(N)	ceramika, krzemienie	Inter.(I)	
25		Binowo	Stare Czarnowo	33-06/138	29			brak (ślad os. NOW)	I	
26		Szczecin	Loco	Stare Miasto				brak (na złożu wtórnym)	I	
27		Szczecin	Loco	Stare Miasto				brak (na złożu wtórnym)	I	
28		Stare Czarnowo	Loco	33-07/59	22	WS	WS	rozorany skarb monet i biżuterii srebrnej	P(N)	
29		Podrodzie; Nw. Warpno	Nw. Warpno	23-03/ 4, 6 24-03/ 2, 9	3, 6; 6, 13			brak (ślad os. SR)	SI(I)	
30		Gryfino	Loco	34-05/27	20	EK(N), EB-EŻ	KCSZ, KŁŻ	w-wy: ceramika, krzemienie; kamienie	P(N), S'a	
35		Warczymice	Kohb.	31-04/71	2	EK(N), EB-EŻ, WS	KR, KPL, KAK, KCSZ, EB, WS	w-wy: ceramika, krzemienie; kamienie	P(N)	
31		Warczymice	Kohb.	31-04/71	2	EK(N), EB-EŻ?	KR, KPL, KAK, KCSZ, EB?	Jamy, w-wy: ceramika, krzemienie, kamienie	SN	

32	Warzymice	Koźb.		31-04/160	19	EK(N), STAR, WS	KAK (KH), KCSZ, STAR, WS	zabytki nieruchome; ceramika, krzemienie, kamienie	S(N)	
33	Kalisz Pom.	Loco		Stare miasto		WS, SR, NOW	WS, SR, NOW	zabytki nieruchome; ceramika, kości, metale	S(I)	
34	Kalisz Pom.	Loco		Stare miasto (kw. IX)		EB-EŻ, WS?, SR, NOW	KŁŻ, WS, SR, NOW	zabytki nieruchome; ceramika, metale, szkło	S(I)	
35	Stare Czarnowo	Loco		33-07/59	22	WS	WS	rozorany skarb monet i biżuterii srebrnej	P(N)	
36	Stare Czarnowo	Loco		33-07/64	64	EK(N), EB-EŻ	KCWR, KPL, KCSZ?, KŁŻ	zabytki nieruchome; ceramika, krzemienie	P(N)	brak nr stan.
37	Stare Czarnowo	Loco		33-07/64	64	EK(N), EB-EŻ	KCWR	"długi dom"; ceramika, krzemienie, kamienie, kości	S(N)	brak nr stan.
38	Szczecin-Gumience	Szczecin		30-05/81	17b			brak (warstwa kult.?)	S(I)	
39	Szczecin	Loco		30-05/46; 47	26, 27			brak (cegły gotyckie, itp.)	S(I)	
1	Przedław	Koźb.		31-04/191	20	EK(N), STAR, WS	"KplKak", WS	zabytki nieruchome; ceramika, krzemienie	P(N)	
2	Przedław	Koźb.		31-04/68	10	EK(N)	KCWR, KAK?-KCSZ	zabytki nieruchome; ceramika, krzemienie	P(N)	
3	Karwowo	Koźb.		31-04/65	5	EK(N), STAR	KCWR, KPL-KAK, STAR	zabytki nieruchome; ceramika, krzemienie	P(N)	5 i 25 to jedno stan.
4	Karwowo	Koźb.		31-04/176	25	EK(N), STAR	KPL-KAK, KCSZ, STAR	zabytki nieruchome; ceramika, krzemienie	P(N)	5 i 25 to jedno stan.
40										

41		Kobaskowo	Kob.	32-04/24	3	EK(N), EB, EŻ	"KpiKak", KLŻ	jamy, w-wy, ceramika, krzemienie, kamienie	SI(I)	
42	2017	Stobno	Kob.	30-04/50	13	EK(N); EB-EŻ, WS	KR, KAK, KCSZ, KLŻ, KJ?, WS	zabytki nieruchome: ceramika, krzemienie, kamienie, kości	W(I-N)	
		Mierzyn	Dobra Szcz.	30-04/106	5	EK(N)	KCSZ	w-wy, grocik	SI(I)	
		Kobaskowo	Kob.	32-04/24	3	EB, EB-EŻ	KLŻ	zabytki nieruchome: ceramika	SI(I)	
45		Szczecin	Loco	30-05/48	25			brak (cegły gotyckie, itp.)	SI(I)	
46		Warzymice	Kob.	31-04/71	2	EK(N), EB, EŻ	KR, KPL, KAK, KCSZ (KPDZ), KLŻ?, KJ	zabytki nieruchome: ceramika, krzemienie, kamienie, kości	SI(N)	
47		Jasienica	Police	27-05/1	1	NOW	NOW	w-wy, ceramika	SI(I)	
48		Warzymice	Kob.	31-04/71	2			brak	SI(I)	Błędny nr stan.
49	2018	Kalisz Pom.	Loco	31-18/55	39	WS, SR, NOW	WS, SR, NOW	zabytki nieruchome: ceramika	SI(I)	
50		Stare Czarnowo	Loco	33-07/59	22	WS	WS	rozorany skarb monet i biżuterii srebrnej	P(N)	
52		Mierzyn	Dobra Szczec.	30-04/106	5	EK(N)	KCWR, KR	zabytki nieruchome: ceramika, krzemienie	SI(N)	
51		Kalisz Pom.	Loco	31-18/55	39	WS, SR, NOW	WS, SR, NOW	zabytki nieruchome: ceramika	P(N)	pozwolenie na prace bez decyzji (!)

Wyjaśnienia specjalnych jednostek kulturowych: KR- kultura rössenśka; „KpiKak” - ugrupowania synkretyczne; KH- kultura hawelańska; KPDZ, KCSZ: KJ- kultura jastorfska

Typy badań: W- badania wykopaliskowe; S- sondażowe; Sa- odwierty/sondowania; P- powierzchniowe

Intencja badań: N- badania naukowe; I/N- badania naukowe współfinansowane przez inwestora; I- inwestycyjne (zlecenia); inter- interwencyjne (z art.32) wymuszone sytuacją środowiskową

Specyfikacja chronologiczna realizowanych prac: Okres I: 1-5 decyzje imienne realizowane z ramienia MNS; Okres II: 6- 36 realizowane w trakcie studiów doktoranckich, jako firma archeologiczna; Okres III: 37-42 realizowane jako firma archeologiczna

Wydarzenia z podziałem na lata: **2012** - 1-5; **2013**-6; **2014**- 7-18; **2015**- 19-34; **2016**-35-41; **2017**-42-45; **2018**- 46- 51

konserwatorskiej, ale również prowadzenie dozoru na całej długości inwestycji w celu uzupełnienia danych o sieci stanowisk. W pierwszym przypadku posiada się pełny dostęp do wykopów i hałd sypanych wzdłuż istniejących i, co ważniejsze, planowanych ulic osiedlowych. W przypadku dozorów materiały zabytkowe wydobywane w trakcie prac ziemnych przeważnie są rejestrowane i zabezpieczane długo po zasypaniu wykopów inwestycyjnych dzięki rozmywaniu opadami atmosferycznymi grudek wypełnisk obiektów pozostawionych przy hałdzie.

W zakresie metodyki badań terenowych autorowi przyświeca idea poszukiwania relacji między „zdarzeniami” dzięki składankom zabytków krzemiennych, ale też ceramicznych, które stają się możliwe dzięki przesiewaniu wypełnisk na sucho i na mokro. Celem przyjętej strategii jest rejestracja wszelkich świadectw mogących wskazywać na ludzką aktywność w epoce kamienia, a także pozwalających omówić zagadnienie paleośrodowiska i zasobu surowców naturalnych będących w zasięgu zainteresowań kultur pradziejowych.

■ STARSZA I ŚRODKOWA EPOKA KAMIENIA

Zabytki ze środkowej i starszej epoki kamienia są często spotykane w Puszczy Wkrzańskiej, a szczególnie w gminie Dobra. Na Wale Stobniańskim znalezienie przedmiotu z paleolitu i mezolitu wymaga intensywnych, ponawianych prospekcji. W wyniku dozorów i przygodnych obserwacji ujawniłem nowe stanowiska w gminie Kołbaskowo w Stobnie, Ustowie i Siadle Górnym (Dziewanowski 2012d; 2015a, ryc. 3). Dzięki uszczegółowieniu techniki eksploracji ukierunkowanej na badania reliktyw osady wczesnej fazy KCSZ (por. Ryc. 9, B, C) odkryłem również ślady obozowania z późnego mezolitu (Dziewanowski 2015f).

Najciekawszym odkryciem dokonany podczas nadzoru nad pracami ziemnymi jest relikw obozowiska kultury maglemoskiej na stanowisku 15 w Drawnie w gm. Drawno (Dziewanowski 2015g), ujawniony w trakcie budowy sieci światłowodowej (Ryc. 2), pomimo iż wykop miał zaledwie 40 cm szerokości. Po stwierdzeniu dużej wartości poznawczej zabytku przeprowadziłem interwencyjne badania sondażowe, które objęły jedynie fragmentarycznie zachowaną część wzienną nieokreślonego założenia, najpewniej o charakterze szałasowym (Ryc. 2, B, C). Wśród znalezisk krzemiennych liczących łącznie 343 sztuk istotna jest grupa narzędzi drapiąco-skrobiących, a także pazur wskazujący późną metrykę znaleziska w ramach kultury maglemoskiej (Ryc. 3: 22–32). Należy zwrócić

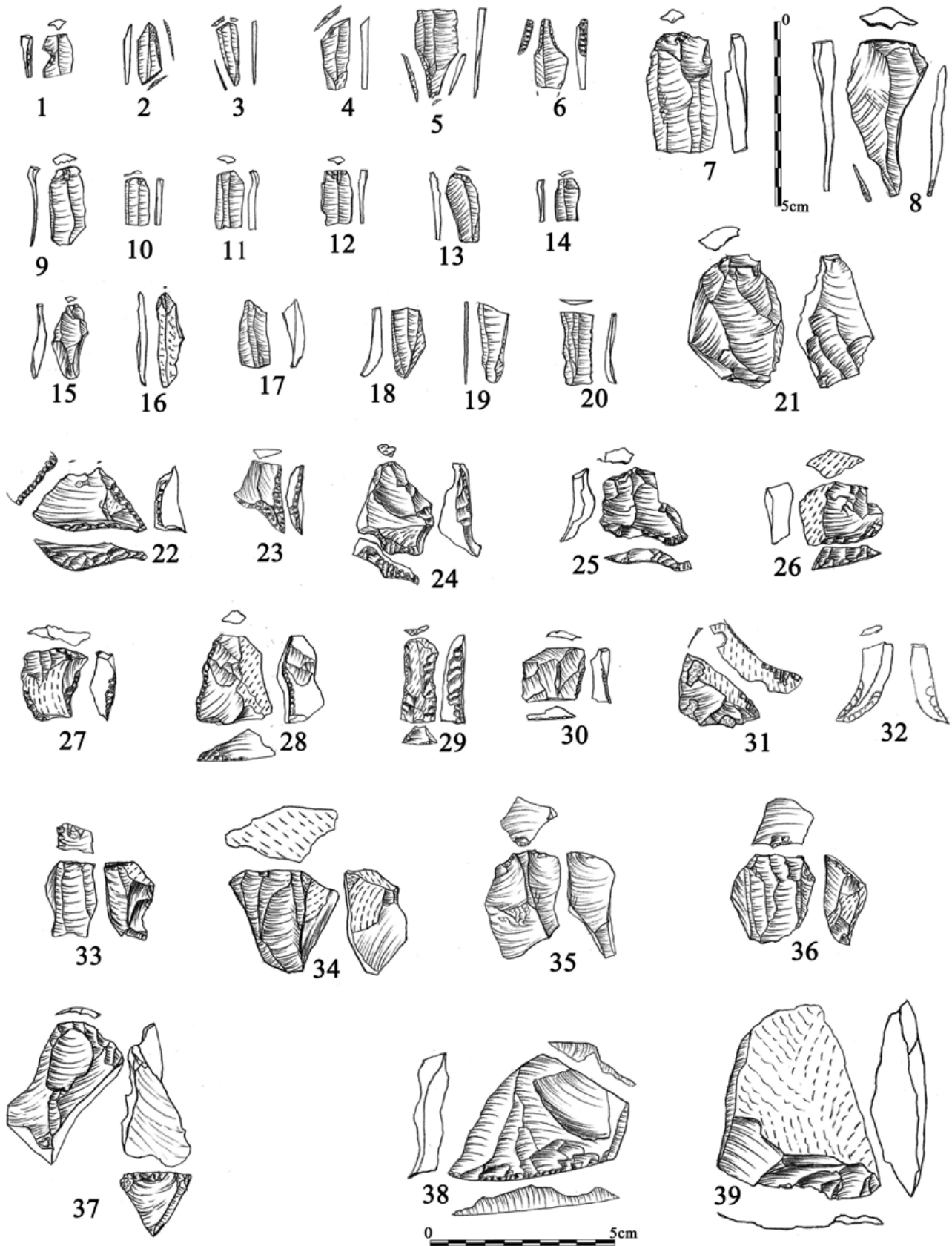
uwagę na jednoczesny brak klasycznych drapaczy (por. Sobkowiak 2011, tabela 2, ryc. 7, 8, 9). Pojedyncze wiórki wykonane techniką nacisku stanowią dobry wyznacznik stylistyczny dla ugrupowań późnomezolitycznych, co potwierdzają klasyczne trójkąty z wiórków (Ryc. 3: 2, 3). Pełniejszych studiów porównawczych wymaga wąski wiór z wydzielonym żądłem interpretowany jako przekłuwacz (Ryc. 3: 6), a także część przysęczkowa szerokiego, masywnego wióra (Ryc. 3: 7).

W trakcie eksploracji nawarstwień średnio-wiecznych przy bramie miejskiej w Reczu, zwanej Bramą Drawieńską, znaleziono ostrze porylcowcze (Dziewanowski 2014h; por. Majewski 2017, 77, 79, 81, ryc. 1).

■ MŁODSZA EPOKA KAMIENIA

Szczególnie w powiecie polickim, a w mniejszym stopniu gryfińskim nasycenie zabytkami masowymi jest ogromne i bez wątpienia największy przyrost nowych danych nastąpił w odniesieniu do młodszej epoki kamienia (Dziewanowski 2015a; 2015b; 2018a; 2018b; Dziewanowski, Szemelak 2016). W przypadku Wału Stobniańskiego stanowiącego element Wzniesień Szczecińskich uzyskanie wyniku negatywnego w obrębie stanowisk jest mało prawdopodobne, a najczęściej może być wytłumaczone warunkami obserwacji. Pełniejsze dane o badaniach osad neolitycznych zamieszczono w dwóch artykułach (Dziewanowski 2018a; 2018b).

Każdego roku na Wzniesieniach Szczecińskich jest odkrywane kolejne stanowisko lub identyfikowane zostają w zasobach magazynowych okruchy ceramiki ugrupowań kultur wczesneolitycznych, co stanowi przyczynek do dalszych poszukiwań już w ramach programowych działań (por. Dziewanowski 2014b). Jedną osadę KCWR odkryto w 2007 r. przypadkowo podczas wyprzedzających badań na stanowisku 12 w Stobnie (Uciechowska-Gawron *et al.* 2011). W sumie znamy 10 osad KCWR oraz co najmniej 8 osad polineary KCW (k. rösseńska z elementami KCWK) na tym obszarze, które rozpoznano w decydującej mierze w ramach omawianych mikroregionalnych studiów osadniczych (Dziewanowski 2018a; 2018b). Zabytki zidentyfikowane na stanowisku 17 w Stobnie (Dziewanowski 2012d; 2015a) okazały się śladem pojedynczej zagrody, której południową część przebadano w 2015 r., robiąc wykop o wymiarach 10 × 35 m (Ryc. 4, A, B). W zachodniej jamie gliniankowej zlokalizowano relikty konstrukcji kamiennej, glinianej i drewnianej (ślady palików), interpretowanej jako ślad pieca. Interesujące świadectwo konstrukcji architektonicznej stanowi wąski

Ryc. 3. Drawno, stan. 15 (AZP 35-16/45), gm. Drawno, woj. zachodniopomorskie. Wybór zabytków krzemiennych: (1) rylcowiec; (2-4) zbrojniki; (5) półtylczak ?; (6) przekłuwacz; (7) fragment wióra; (8, 21) rylec; (9, 20) wiórki; (22-31) narzędzia drapiąco-skrobiące; (33-37) formy rdzeniowe; (38) odłupek techniczny; (39) okruch wyrobu (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 3. Drawno, site 15 (AZP 35-16/45), Drawno Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. Selection of flint artefacts: (1) microburin; (2-4) insets; (5) truncated blade?; (6) perforator; (7) fragment of a blade; (8, 21) burin; (9, 20) bladelets; (22-31) scratching and scraping tools; (33-37) core forms; (38) technical flake; (39) small chunk of a product (Drawn by M. Dziewanowski)

rów wyznaczający zachodnią ścianę długiego domu. Pozyskany inwentarz składa się m.in. z ponad 596 fragmentów ceramiki i 882 wyrobów krzemienych. Zabytki krzemienne, poza jednym wiórem z krzemienia importowanego, czekoladowego barwy ciemnobrunatnej, wykonano standardowo z krzemienia bałtyckiego. W zbiorze ceramiki ornamentowanej zidentyfikowano ornament kółek o średnicy 1 centymetra rzadko spotykany w KCWR (Ryc. 4. C: 5). W zakresie technologii ceramicznej należy zanotować receptury mineralne oraz niewielkie znaczenie domieszki roślinnej. Ornamentyka wykazuje wiele wpływów szareckich w postaci wątków nutowych gęsto pokrytych nakłuciami oraz bez podkładu liniowego (Ryc. 4. C: 1, 3).

Istotnych odkryć przyniosły również badania na stanowisku 64 w Starym Czarnowie w gm. *loco*, gdzie sondażem o wymiarach 14 × 3–5 m rozpoznano relikwiz zagrody KCWR (Ryc. 6. A–C) składający się z 3 jam połączonych stropem i interpretowanych jako południowa część zachodniej linii rowów przy długim domu. Kwestia lokalizacji budynku słupowego będzie przedmiotem dalszych badań sondażowych, które mają doprowadzić do odkrycia dołków postłupowych. W obiekcie nr 1/2016 wystąpiło skupisko elementów konstrukcyjnych w postaci polepy. Inwentarz składa się z 2540 fragmentów ceramiki, 417 zabytków krzemienych i 900 szczątków kostnych (bydło, obecność świni i śladowo kozy/owcy). W trakcie wstępnego opracowywania znalezisk stwierdzono składanki i dopasowania ceramiki między obiektami. W zakresie technologii warte uwagi jest występowanie szamotu, a szczególnie substancji roślinnej, która jest obserwowana nie tylko w klasycznych naczyniach zasobowych, ale również cienkościennych naczyniach stołowych (3 mm grubości ścianki). Bardzo wyrazista jest receptura oparta na pyłe mineralnym w przypadku klasycznej ceramiki cienkościennych. Cechą ceramiki ornamentowanej jest niski udział wątków nutowych, a także absencja elementów szareckich. Jedynie poziome linie podkrawędne bywają nakłuwane. Cechą charakterystyczną są wyraziste układy kątowe jako linie łamane (Ryc. 6. C: 1, 4, 6) oraz pionowe i skośne (Ryc. 6. C: 3, 5). Na szczególną uwagę zasługują wielolinie liczące do 8 sztuk (Ryc. 6. C: 1) oraz misy pokryte całościowo wsuwanyimi trójkątami (Ryc. 6. C: 7). Wśród zabytków krzemienych stwierdzono tylko jeden import w postaci fragmentu wióra z jasnego krzemienia czekoladowego (Ryc. 6. C: 8). Wśród narzędzi wystąpiły: mikroprzekłuwacz, trapez, półtylczaki, drapacze i skrobacze. Odkrycia w Starym Czarnowie mają charakter rozwojowy w związku ze stwierdzonymi kilkoma skupiskami zabytków i wychodnymi warstw

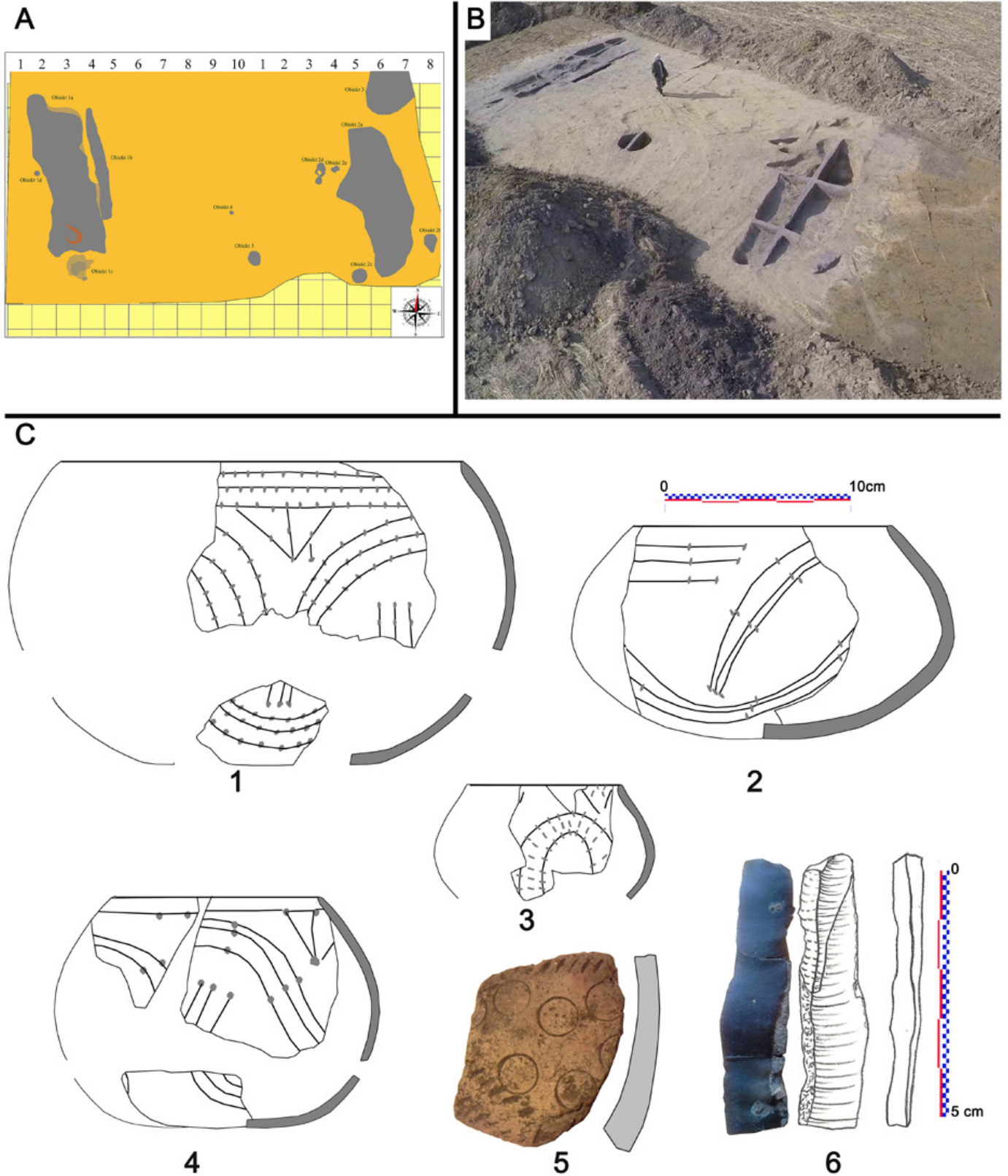
kulturowych wskazujących na istnienie co najmniej 6 zagród ustawionych w linii prostej na odcinku 600 metrów. W wyniku studiów osadniczych dotyczących kultury ceramiki wstęgowej rytej odkryto dwie nowe osady tej kultury pomiędzy Karwowem i Przeclawiem w gm. Kołbaskowo.

Równie duże znaczenie mają badania ukierunkowane na zagadnienie sieci osadniczej kultury rösseńskiej z elementami KCWK, które dostarczyły szczególnych znalezisk. W 2012 r. w trakcie dozoru inwestycji liniowej w miejscowościach Ostoja, Przylep, Stobno pozyskano liczne zabytki ceramiczne o cechach fazy IVb KCWK (Dziewanowski 2012g; 2015a, ryc. 5). W 2017 r. interwencyjnie przebadano ślady osady kultury rösseńskiej w Stobnie, stan. 13 (Dziewanowski 2017b), z obiektem o powierzchni około 180 m² (Ryc. 7. A–C, E) oraz rowem w typie ‚enclosure’ (Ryc. 7. B, D). Z jamy pozyskano znaczną liczbę zabytków ceramicznych i krzemienych (Ryc. 7. A). Ceramika ornamentowana jest pokryta typowymi wątkami kultury rösseńskiej (Ryc. 7. C). Duże walory dla poznania tej kultury posiadają programowe badania osady neolitycznej w Warzymicach, stan. 2 (Dziewanowski 2016b; 2016d).

W 2016 r. odkryto obiekt typu rondel w Nowym Objezierzu (stan. 22), a w efekcie podjętej współpracy z prof. Lechem Czerniakiem oraz dzięki życzliwości lokalnej społeczności możliwe stało się utworzenie zespołu badawczego i realizacja badań na dużo większą skalę, ukierunkowaną na rozpoznanie sieci osadniczej. Obecnie działania są realizowane w postaci projektu grantowego „Neolityczny rondel w Nowym Objezierzu. Społeczne i kosmologiczne aspekty zmian kulturowych na przełomie VI i V tysiąclecia przed Chr.”

Projekt obejmuje również kulturę pucharów lejkowatych (dalej: KPL). Jako osiągnięcie należy wskazać m.in. odkrycie relikwiz osad grupy północnej reprezentujących stylizację moltzowską w Siadle Dolnym i Górnym (Dziewanowski 2014c; por. Kirsch 1994), a dalej rozpoznanie sieci osadniczej tej kultury w wielu miejscowościach gminy Kołbaskowo i Dobra. Zróżnicowanie terytorialne omawianej kultury obrazuje między innymi odkrycie skupiska naczyń grupy wschodniej na stanowisku 7 w Drawnie w gm. *loco* (Dziewanowski 2015g).

Pod wieloma względami szczególne wyniki przyniosły badania ukierunkowane na rozpoznanie sieci osadniczej z przełomu IV i III tysiąclecia (Dziewanowski 2016b; 2016f; 2017c), gdzie inwentarze zawierają w różnych proporcjach cechy KPL i kultury amfor kulistych (dalej: KAK) (tzw. kultura hawelańska). Obecnie można podjąć próbę zmiany wizji relacji między przedstawicielami obu społeczności neolitycznych

Ryc. 4. Stobno, stan. 17 (AZP 30-04/118), gm. Kołbaskowo, woj. zachodniopomorskie. (A) obiekty w wykopie; (B) widok wykopu; (C) 1-5: fragmenty ceramiki; 6: wiór z krzemienia czekoladowego (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 4. Stobno, site 17 (AZP 30-04/118), Kołbaskowo Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. (A) features in the trench; (B) view of the trench; (C) 1-5: fragments of pottery; 6: blade of chocolate flint (Drawn by M. Dziewanowski)

Ryc. 5. Stobno, stan. 17 (30-04/118), gm. Kołbaskowo, woj. zachodniopomorskie. Widok profili rowu fundamentowego i jamy gospodarczej (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 5. Stobno, site 17 (AZP 30-04/118), Kołbaskowo Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. View of the sections of the foundation ditch and the utility pit (Drawn by M. Dziewanowski)

zamieszkujących obszar historycznego Pomorza Przedniego. W świetle najnowszych odkryć mogła tutaj powstać specyficzna mozaika ugrupowań kręgu waltenienbursko-bernburskiego, KAK oraz późnej KPL (Dziewanowski 2016b; Dziewanowski 2018a).

Duże znaczenie mają również odkrycia relikwów osadnictwa kultury ceramiki sznurowej z elementami kultury grobów jednostkowych i kultury pucharów dzwonowatych w powiecie polickim, a także w powiecie gryfińskim. Ważne są także znaleziska łączone z fazą episznurową KCSZ. Ponadto na złożu wtórnym w Dolicach w gm. *loco* znaleziono fragment pucharaka KCSZ (Dziewanowski 2014f). Badania sondażowe na stanowisku 39 w Siadle Górnym w gm. Kołbaskowo ujawniły relikty wielofazowej osady KCSZ ulokowanej na wychodni kry kredowej (Dziewanowski 2014d).

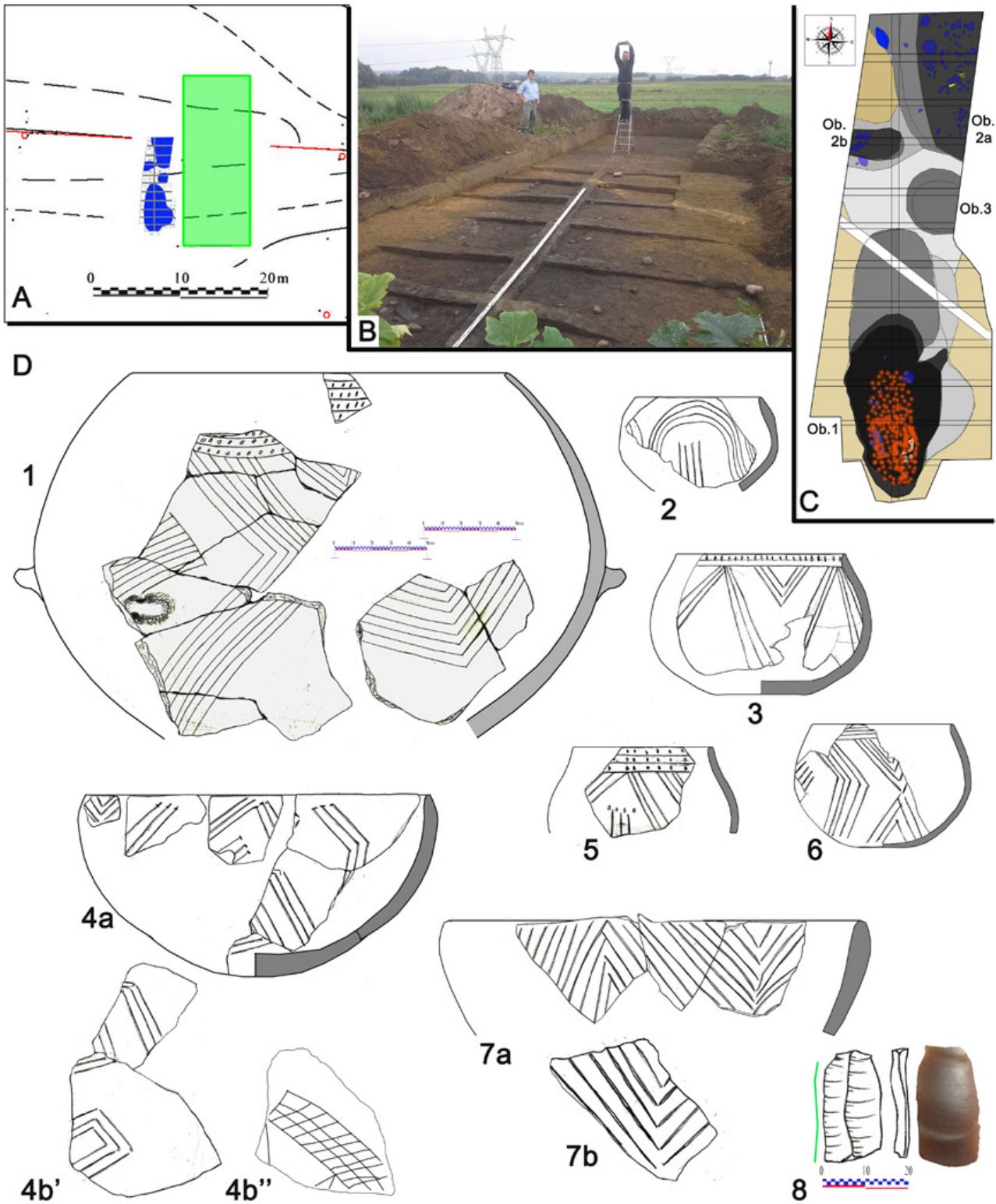
▪ EPOKA BRĄZU

W przypadku Wału Stobniańskiego nasycenie zabytkami kultury łużyckiej jest duże, jednakże w generaliach należy uznać za mniejsze w porównaniu ze znaleziskami neolitycznymi. W wyniku dozoru ujawniono i interwencyjnie przebadano grób z IV okresu epoki brązu w Moczyłach (Ryc. 8. A–E), stanowiący element cmentarzyska płaskiego, przykurhanowego zajmującego wyniesienie wraz z jednym kurhanem (Dziewanowski 2014g). W obrębie obszaru o wymiarach 500 × 250 cm wystąpiła konstrukcja kryjąca co najmniej 4 naczynia oraz najprawdopodobniej cenotaf jako obszar pozbawiony bruku kamiennego (Ryc. 8. C–E).

Dzięki stronom poświęconym archeologii na Facebooku uzyskuje się również zgłoszenia o możliwych odkryciach zabytków i takie dane są na bieżąco weryfikowane. W ten sposób odzyskano dla studiów osadniczych między innymi bransoletę brązową z V okresu epoki brązu z miejscowości Dobra, gm. *loco*.

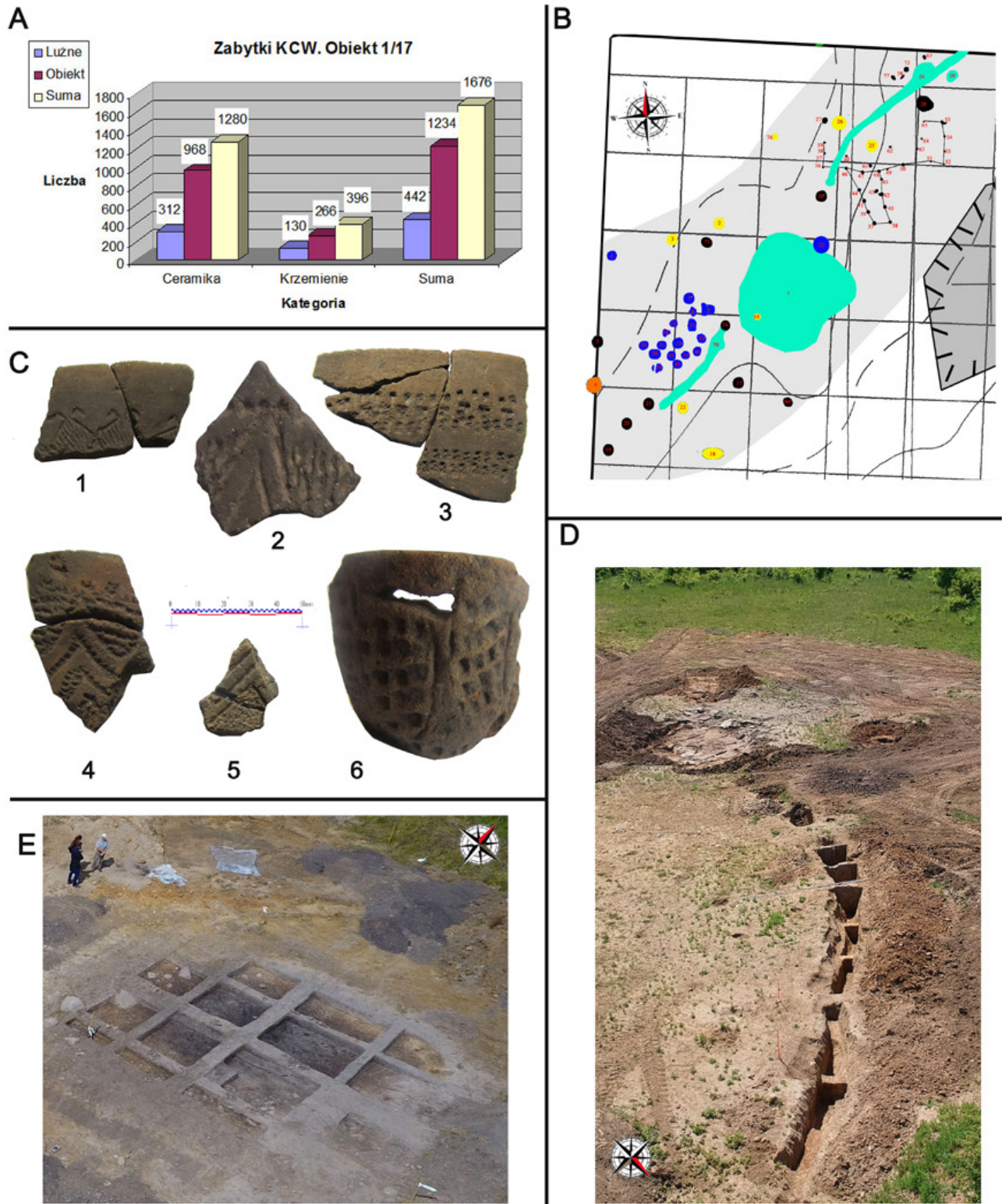
▪ EPOKA ŻELAZA

W trakcie nadzoru w Dolicach, gm. *loco* w 2014 r. na podstawie znalezisk pochodzących z warstwy kulturowej oraz z jam gospodarczych z okresów młodszych zidentyfikowano osadę z okresu wpływów rzymskich (Dziewanowski 2014f). Podobnego odkrycia dokonano w wyniku prac interwencyjnych w Będargowie w gm. Kołbaskowo, gdzie również stwierdzono jamy. Natomiast badania realizowane w ramach współpracy z Mieszkiem Pawłowskim i Przemysławem Krajewskim na stanowisku 2 w Warzymicach ujawniły relikty osady z okresu przedrzymskiego. Najnowsze, jeszcze trwające badania na tym stanowisku pozwoliły przebadać piec łączony wstępnie z kulturą jastorfską. Pomimo niewielkiej liczby zabytków ruchomych bardzo interesujące okazały się relikty osady produkcyjnej tej kultury na stanowisku 16 w Mierzynie w gm. Dobra (Ryc. 9. D) pochodzące z późnego okresu halsztackiego lub z okresu przedrzymskiego (Dziewanowski 2015f). W trakcie eksploracji pomiędzy obiektami stwierdzono zabytki najstarszej fazy kultury ceramiki sznurowej. Szczególnie ważne elementy to pucharki zdobione liniami falistymi, grubościennymi z nieregularnymi odciskami sznura oraz z wiszącymi

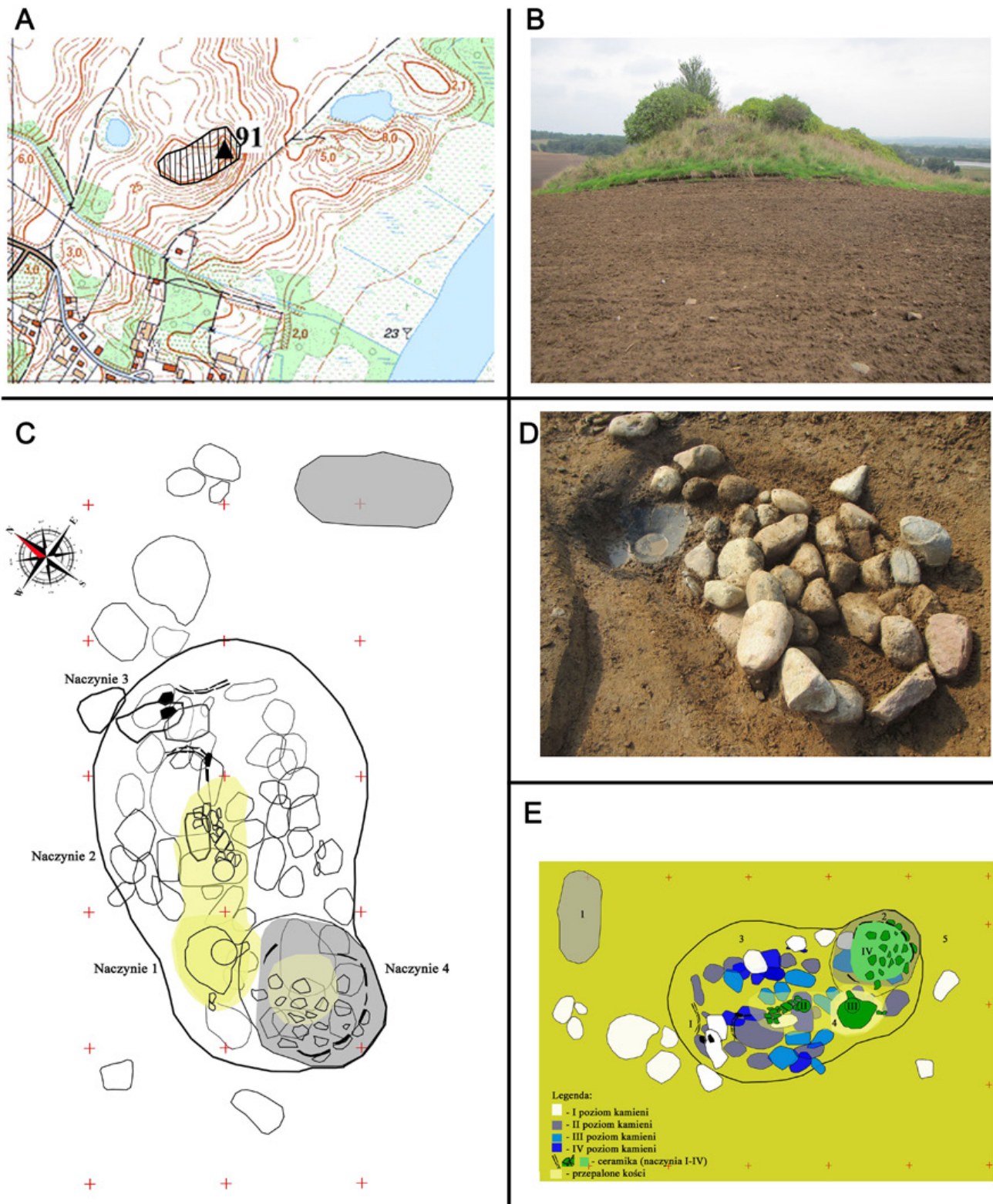
Ryc. 6. Stare Czarnowo, stan. 64 (AZP 33-07/134), gm. Stare Czarnowo, woj. zachodniopomorskie. (A) plan wykopu oraz lokalizacja domniemanych reliktyw chaty (kolor zielony); (B) prace dokumentacyjne; (C) rozplanowanie obiektów; (D) 1-7: wybór ceramiki stołowej; (8) wiór z krzemienia czekoladowego (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 6. Stare Czarnowo, site 64 (AZP 33-07/134), Stare Czarnowo Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. (A) plan of the trench and location of supposed remains of a hut (green colour); (B) documentation work; (C) placement of features; (D) 1-7: selection of table pottery; (8) blade of chocolate flint (Drawn by M. Dziewanowski)

Ryc. 7. Stobno, stan.13 (AZP 30-04/50), gm. Kołbaskowo, woj. zachodniopomorskie. (A) zestawienie kategorii zabytków; (B) planigrafia zabytków nieruchomych (zielony: kultura rösseńska; niebieski: kultura ceramiki sznurowej); (C) wybór ceramiki naczyniowej; (D) widok ogólny rowu w trakcie eksploracji oraz negatywu wyeksplorowanej jamy; (E) widok jamy w trakcie eksploracji (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 7. Stobno, site 13 (AZP 30-04/50), Kołbaskowo Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. (A) listing of artefact categories; (B) planigraphy of immovable monuments (green: Rössen culture; blue: Corded Ware culture); (C) selection of ceramic vessels; (D) general view of the ditch during exploration and the explored pit; (E) view of the pit during exploration (Drawn by M. Dziewanowski)

Ryc. 8. Moczyły, gm. Kołbaskowo, woj. zachodniopomorskie, stan. 28 (AZP 32-05/91). (A) mapa z lokalizacją cmentarzyska; (B) widok kopca kurhanu; (C) plan grobu kultury łużyckiej z lokalizacją naczyń ceramicznych; (D) widok konstrukcji kamiennej i dna popielnicy; (E) plan z wyszczególnieniem poziomów konstrukcji kamiennej (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 8. Moczyły, site 28, Kołbaskowo Commune, West Zachodniopomorskie, (AZP 32-05/91). (A) map with the location of the cemetery; (B) view of the barrow mound; (C) plan of a grave of the Lusatian culture with the location of ceramic vessels; (D) view of the stone structure and the bottom of the cinerary urn; (E) plan detailing the levels of the stone structure (Drawn by M. Dziewanowski)

trójkątami wypełnionymi kolistymi odciskami, motywy poziomej jodełki, w tym na formie z tzw. wolem (Ryc. 9. C). Wobec tych odkryć zmieniono metodykę i siano urobek aż do zaniku źródeł. Po obiecujących wynikach badań poszerzono wykop oraz zmieniono technikę eksploracji i siania, co zaowocowało odkryciem znalezisk krzemiennych mezołitycznej kultury maglemoskiej.

Relikty osad z okresu halsztackiego zadokumentowano na nowo odkrytych stanowiskach w obrębie miejscowości Dołuje w gm. Dobra oraz Stobno w gm. Kołbaskowo (Dziewanowski 2012f). Relikty dużej osady odkryto w Starym Czarnowie i zostały one objęte badaniami rozpoznawczymi, które ujawniły liczne, rozorane paleniska, jamy gospodarcze i zapewne półziemianki (Dziewanowski 2016e). Relikty nieznaney osady kultury łużyckiej stwierdzono w Kołbaskowie (Dziewanowski 2014h). Nowe dane dla sieci osadniczej kultury łużyckiej z epoki żelaza przyniosły również prospekcje powierzchniowe w gminie Stare Czarnowo (Dziewanowski 2012c).

Relikty osady z okresu wpływów rzymskich odkryłem w Będargowie w trakcie standardowego nadzoru, jednakże z uwagi na liniowy charakter wykopów pozyskano jedynie próbkę materiału i zadokumentowano fragmentarycznie jamy gospodarcze (Dziewanowski 2012e).

■ Wczesne Średniowiecze

Dla studiów nad początkiem osadnictwa w gminie Kołbaskowo znaczące są relikty zagrody z początków najstarszej fazy wczesnego średniowiecza w Warniku (Dziewanowski 2013a) oraz osady z młodszego odcinka tejże fazy na stanowisku 19 w Warzymicach (Dziewanowski 2016b).

Warty odnotowania jest również fakt odkrycia w efekcie dozoru osady przedlokacyjnej na stanowisku 40 w Przeclawiu (Dziewanowski 2014i; 2015a, Ryc. 10 B). Pojedynczy obiekt gospodarczy zadokumentowany jedynie w ramach inwestycji dostarczył charakterystycznego materiału, który może być łączony z najstarszą, historyczną miejscowością, a więc z okresem poprzedzającym kolonizację niemiecką.

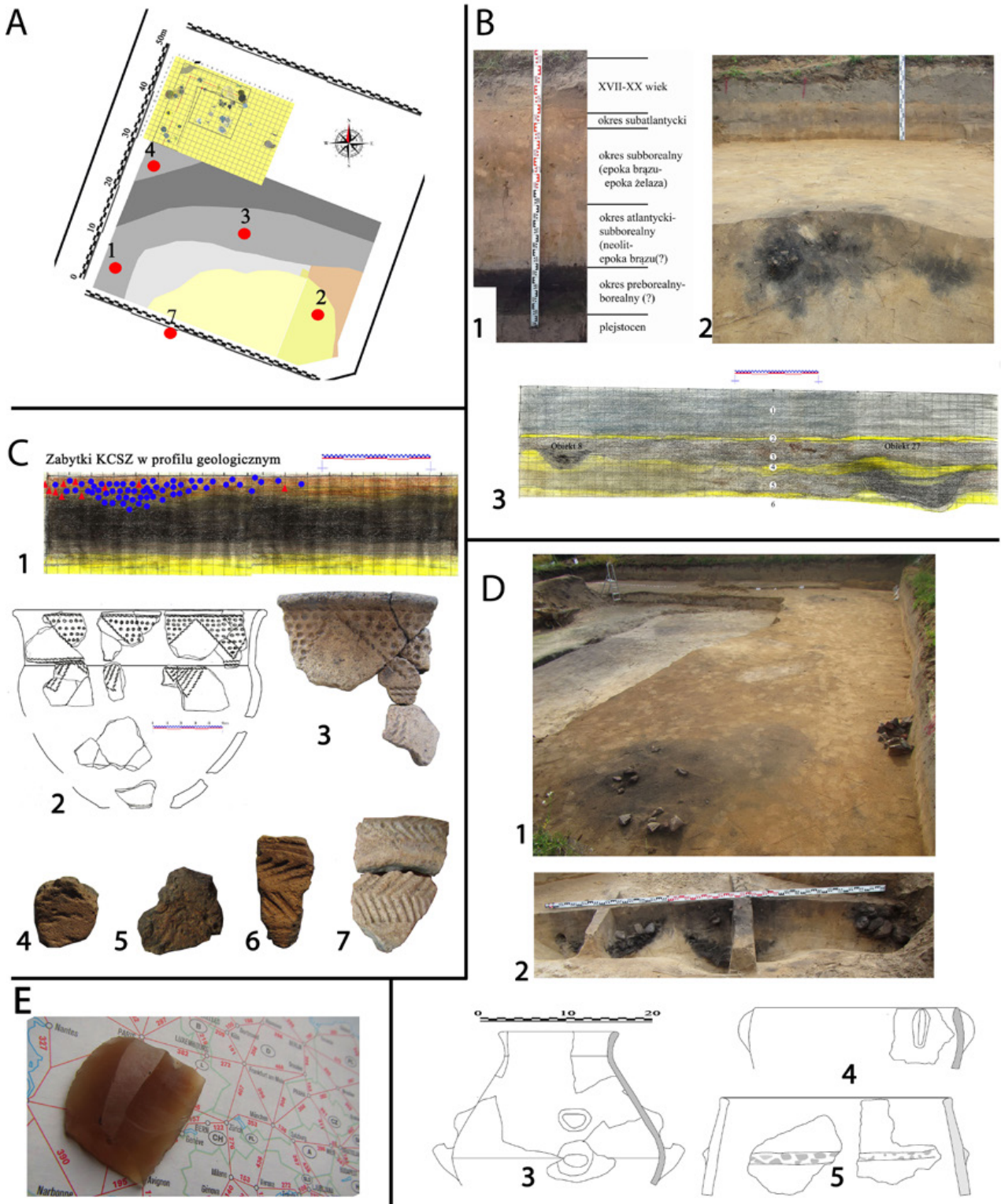
W obrębie miasta Kalisz Pomorski w gm. *loco* wykazano natomiast obecność osady z pierwszej połowy X wieku zajmującej powierzchnię 1,5 hektara. Odkrycie to jest istotne dla zrozumienia genezy miasta (Ryc. 12:1), ale też zmienia wizję sieci osadniczej (Dziewanowski 2016g; 2016h). Pozyskany dotychczas zbiór ceramiki naczyniowej liczący około 1000 sztuk jest jednorodny i składa się z naczyń dwustożkowatych, jedynie śladowo ujawniono ceramikę górą obtaczaną rodziny typów C (por. Łosiński, Rogosz 1983, 203) oraz całkowicie

obtaczaną rodziny typów G, J i K (por. Łosiński, Rogosz 1983, 212–218). Na uwagę zasługują okazy z ornamentem w postaci kolistych stempli (Ryc. 12: 12–14). Najpewniej wczesnośredniowieczną metrykę posiada grzebień rogowy (Ryc. 12: 15).

pozytywnie zweryfikowano również sugestię o obecności srebrnych monet na stanowisku nr 22 w Starym Czarnowie (Ryc. 10). Po trzech sezonach badań mamy do czynienia z rozoranim i rozwleczonym skarbem monet i biżuterii (Ryc. 10. C: 1–5), złożonym z co najmniej kilkuset przedmiotów (Dziewanowski 2015i; 2016i). Efektem prac jest zlokalizowanie miejsca pierwotnej depozycji oraz określenie zasięgu skupiska wyrobów (Ryc. 10. C). Elementami wartymi uwagi są srebrne blaszki, fragmenty zausznicy i siekańce zaciśnięte w większych srebrnych wyrobach (Ryc. 10. C: 2a–c). Wśród numizmatów oprócz klasycznych dirhemów wystąpiły naśladownictwa monet arabskich przypisywane Bułgarom Kamskim (Ryc. 10. C: 3), inne monety wymagające studiów porównawczych (Ryc. 10. C: 4) oraz moneta typu łupawskiego (Ryc. 10. C: 5). Na marginesie relacji o samym skarbie warto wspomnieć o znalezieniu guzików wojskowych z okresu II RP, które można łączyć najpewniej z pracownikiem przymusowym lub jeńcem (Ryc. 10: 7), a także nieśmiertelnika Oflagu XIII A o nr 1560 (Ryc. 10: 6).

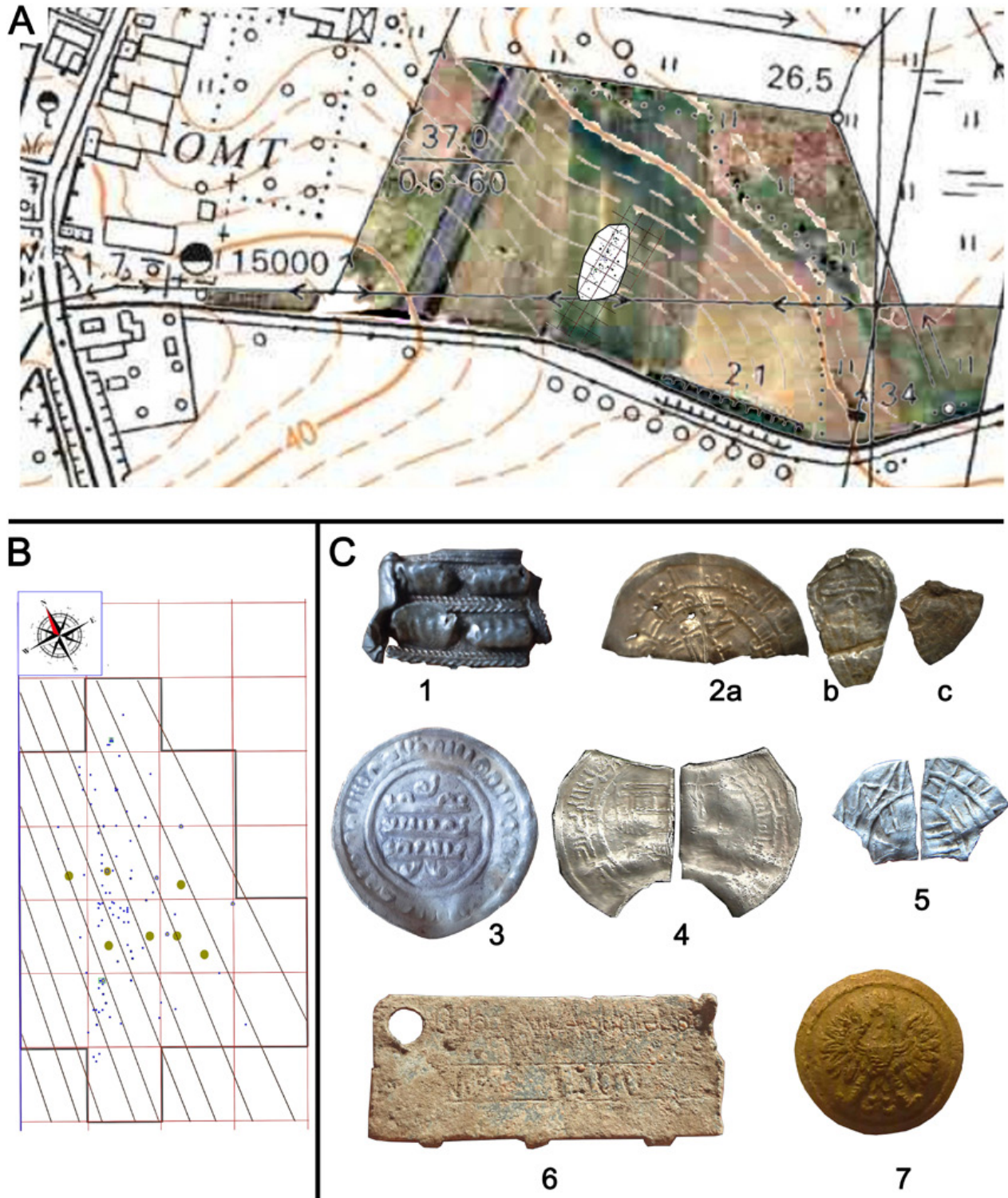
W wyniku dozoru na stanowisku 15 w Stobnie, gm. Kołbaskowo stwierdzono, że niewielki wkop naruszył obiekt interpretowany wstępnie jako piec z X wieku (Ryc. 11. C). Interwencyjne badania sondażowe ujawniły jednak relikty jamy wpisanej w prostokąt o wymiarach 900 × 500 m (Ryc. 11. A–C) z konstrukcją z głazów o długości osiągającej 70 centymetrów. W bezpośrednim otoczeniu głazów wystąpiły skupiska ceramiki pochodzące z co najmniej 4 garnków rodziny typów D oraz jednego okazu całkowicie obtaczanego rodziny typów G (Ryc. 11. C). Zagadkowa jest obecność warstwy spalenizny pod głazami (Ryc. 11. B). Obiekt może być piwniczką w domu o konstrukcji zrębowej lub półziemianką, jak również grobem typu „Alt Käbelich” (Łosiński 1993; Porzeziński 2009/2010, ryc. 4–6). Wątpliwości interpretacyjne budzi nagromadzenie głazów, lokalizacja przy nich naczyń, a także sposób zalegania spalenizny. Wstępne kwerendy nie doprowadziły do odnalezienia bezpośredniej analogii dla tego obiektu.

Relikt nieznaney osady, zapewne wielofazowej (naczynia rodziny typów C, D i G) odkryto podczas nadzoru w Dolicach w pobliżu grodziska datowanego na XIII wiek (Dziewanowski 2014f). Ustalenia w tym aspekcie są ważnym głosem w sprawie tzw. grodziska w Dolicach (Nawrołski, Rogosz 1968; Cnotliwy, Nawrołski, Rogosz 1979).

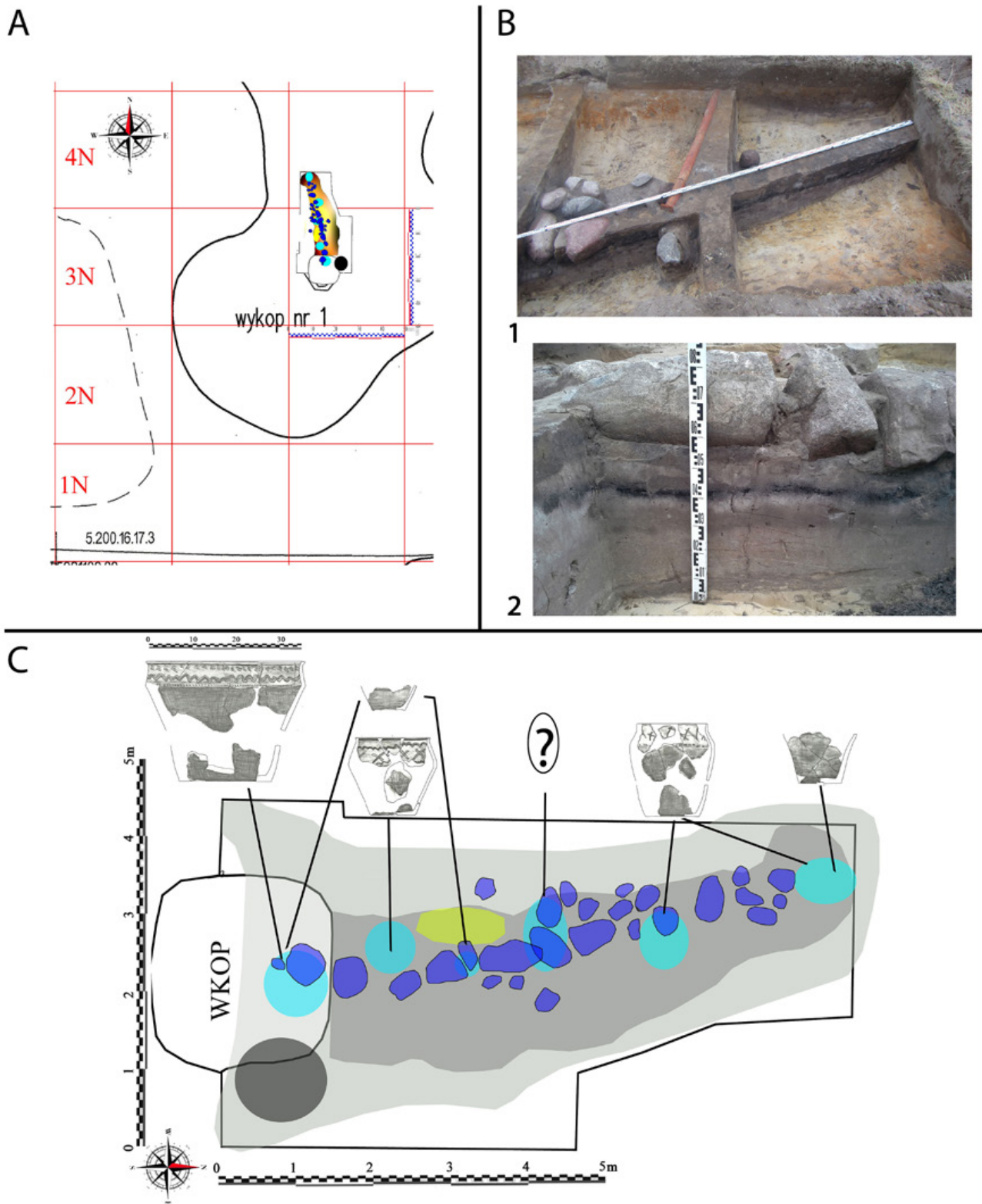
Ryc. 9. Mierzyn, stan.16 (AZP 30-04/64), gm. Dobra Szczecińska, woj. zachodniopomorskie. (A) plan wykopu z naniesionymi warstwowymi oraz siatką metrową i obiektami. Cyframi oznaczono odwierty; (B) formy dokumentacji stratygrafii i jej interpretacji; (C) lokalizacja wertykalna zabytków neolitycznych oraz wybór ceramiki kultury ceramiki sznurowej/kultury amfor kulistych (2,3) oraz kultury ceramiki sznurowej (4-7); (D) widok wykopu z obiektami (1) oraz profil połączonych pieców (2); wybór ceramiki kultury jastorfskiej (3-5); (E) skałka krzemieniowa do ręcznej broni palnej bez śladów użytkowania (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 9. Mierzyn, site 16 (AZP 30-04/64), Dobra Szczecińska Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. (A) plan of the trench with marked layers, a metric grid, and features - boreholes are marked with numbers; (B) forms of stratigraphy documentation and its interpretation; (C) vertical location of the Neolithic monuments and selection of pottery of the Corded Ware/Globular Amphora cultures (2, 3) and the Corded Ware culture (4-7); (D) view of the trench with features (1) and the section of connected ovens (2); selection of the Jastorf culture pottery (3-5); (E) gunflint without traces of use (Drawn by M. Dziewanowski)

Ryc. 10. Stare Czarnowo, stan. 22 (AZP 33-07/59), gm. Stare Czarnowo, woj. zachodniopomorskie. (A) zestawienie zdjęcia satelitarnego, mapy oraz planigrafii znalezisk; (B) planigrafia znalezisk na siatce arowej; (C) 1: fragmenty biżuterii; 2: zestaw wyrobów, 3: naśladownictwo monety arabskiej przez Bułgarów Kamskich, 4: nieokreślone naśladownictwo monety arabskiej; 5: denar typu łupawskiego, 6: nieśmiertelnik Oflagu XIII A (nr 1560), 7: polski guzik wojskowy wz. 1928 (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 10. Stare Czarnowo, site 22 (AZP 33-07/59), Stare Czarnowo Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. (A) compilation of a satellite photo, map and planigraphy of finds; (B) planigraphy of finds on are grid; (C) 1: fragments of jewellery; 2: set of products, 3: imitation of an Arab coin by the Kama Bulgars, 4: unidentified imitation of an Arab coin; 5: denarius of the Łupawa type, 6: identity tag from Oflag XIII A (no. 1560), 7: Polish military button, M1928 (Drawn by M. Dziewanowski)

Ryc. 11. Stobno, stan.15 (AZP 30-04/111), gm. Kołbaskowo, woj. zachodniopomorskie. (A) obiekt na tle siatki arowej; (B) ujęcia szczegółowe profili i konstrukcji kamiennej; (C) zarys obiektu, konstrukcji kamiennej oraz naczyń ceramicznych (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 11. Stobno, site 15 (AZP 30-04/111), Kołbaskowo Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. (A) feature against the background of are grid; (B) detailed views of the sections and the stone structure; (C) outline of the feature, the stone structure and the ceramic vessels (Drawn by M. Dziewanowski)

■ ŚREDNIOWIECZE

Interesujące są również elementy infrastruktury miejskiej i osadniczej odkryte podczas nadzoru nad budową światłowodów w Reczu (Dziewanowski 2014g; Majewski 2016), w Dolicach (Dziewanowski 2014f), Drawnie (Dziewanowski 2015g) i Kaliszu Pomorskim (Dziewanowski 2017g; 2017h). Ważnych danych dostarczyły badania interwencyjne w obrębie kwartału nr IX w Kaliszu Pomorskim, bowiem ujawniły relikty spalonych piwnic (Ryc. 13. A–D), w tym jednej z naczyńmi glinianymi (Ryc. 13. B: 1–8), naczyniem drewnianym ze skorupkami jajek (Ryc. 13. D) oraz denarkami pomorskimi (Ryc. 13. C). Z dużym prawdopodobieństwem kolekcję zabytków można łączyć z pożarem w pierwszej połowie XV wieku. W zasypisku piwnicy znaleziono ceramikę bez wątplenia wcześniejszą (przykładowo fragment „Drei Knubbenkanne”). Należy zaznaczyć, że pomijając wieloletnie badania reliktyw zamku rodu Wedłów, w tym mieście nie prowadzono programowych badań ukierunkowanych na jakikolwiek aspekt początków i trwania ośrodka miejskiego, a tym bardziej na istnienie przedlokacyjnego osadnictwa. Jedyne źródła ujawniono w 2005 r. w trakcie badań wyprzedzających przebudowę drogi krajowej (Dziewanowski 2005c). Referowany projekt dostarczył źródeł średniowiecznych w wyniku prac interwencyjnych w 2018, kiedy w obrębie osady słowiańskiej zanotowano warstwę kulturową, a w niej oprócz ceramiki podkową z gwoździami, nożyki, groty bełtu kuszy i inne zabytki metalowe (Ryc. 12: 2–8).

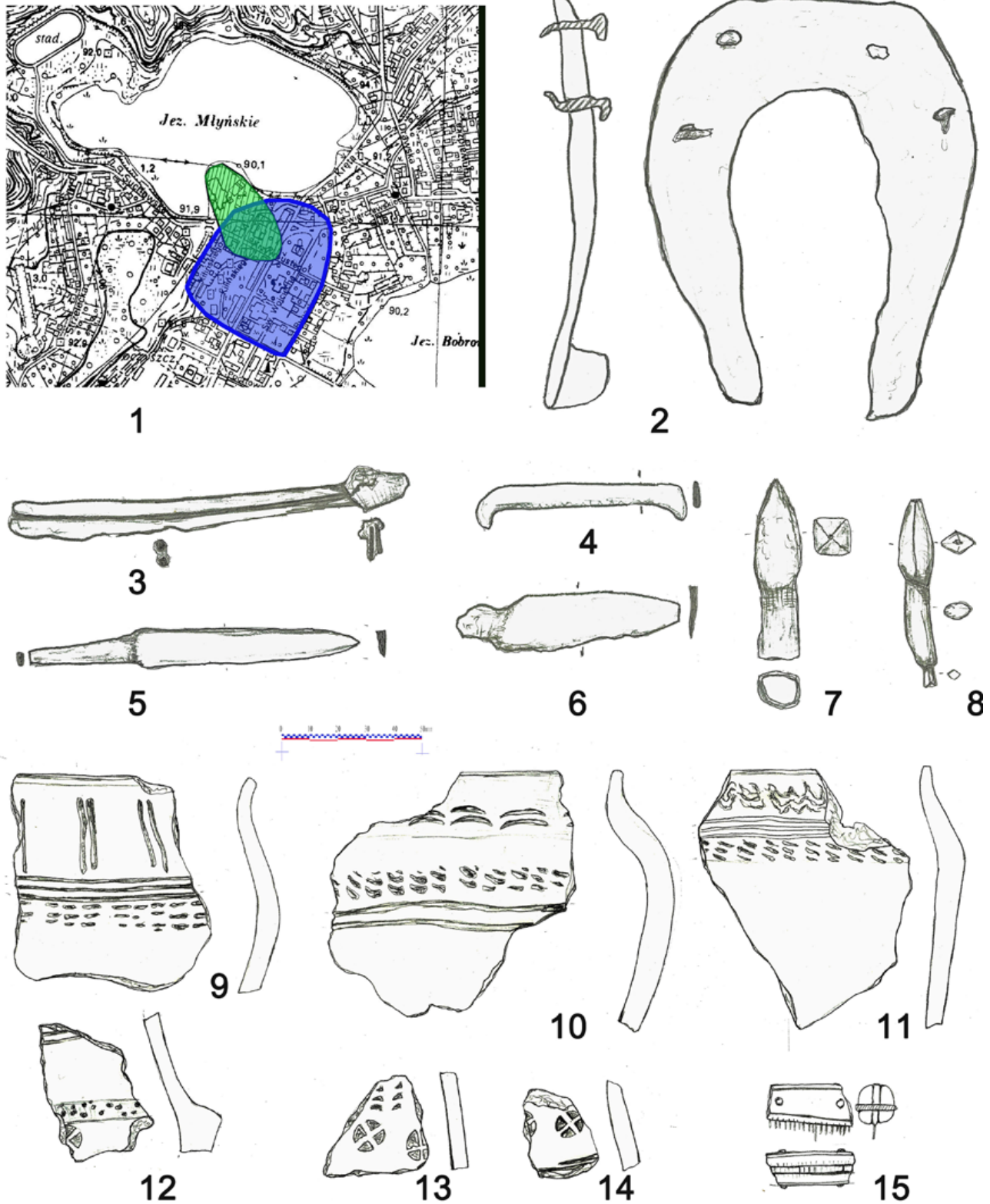
Szczególnie ważnym osiągnięciem było zlokalizowanie i sondażowe rozpoznanie reliktyw zagrody powstałej w XIII wieku w Będargowie w gm. Kołbaskowo (Dziewanowski 2012e; 2015a, ryc. 11; Dziewanowski, Romanowicz 2016, 576). Z uwagi na znaczenie poznawcze znaleziska jest planowane pełne przebadanie reliktyw w ramach badań wyprzedzających. Obszar założeń wiejskich o metryce średniowiecznej na Pomorzu Zachodnim nie jest objęty ochroną, dlatego w przypadku istniejących wiosek wskazane znalezisko ma duże znaczenie. Zaskakująco pozytywny wynik przyniósł dozór nad pracami ziemnymi na placu przykościelnym w tej miejscowości, przy świątyni wzmiankowanej już w 1220 roku. Ujawniono między innymi skupisko denarków z XIV/XV wieku, fragmenty siwego dzbana i protokamionki, okucie pasa (rycerskiego), ale też malowane szybki witrażowe. Największym zaskoczeniem w Będargowie było odkrycie rozbitego dzbana z XIII lub XIV wieku w warstwie humusu przy bocznym portalu kościoła. W tym miejscu należy również wskazać intensywne prace remontowe późnoromańskich

świątyń wiejskich na Pomorzu, które przeważnie nie są obejmowane nadzorami.

Bez wątplenia znaczące są wyniki badań realizowanych pod kierunkiem architekt T. Balcerzak (por. Balcerzak, Kamiński 2006) w obrębie reliktyw kościoła (Ryc. 14. A–D) w Warzymicach (Dziewanowski 2014k). W klasycznej salowej świątyni o wymiarach 15 × 10 m uznawanej za późnoromańską, a zniszczonej do poziomu posadzki w 1956 r., następnie zasypanej w VII dekadzie XX wieku śmieciami i gruzem, zrealizowano prace dokumentacyjne i sondażowe. W efekcie pozyskano kilka tysięcy zabytków szklanych, 76 numizmatów, zbiór ceramiki naczyniowej i kafłowej, a także wiele innych znalezisk metalowych (kule muszkietowe, okucia i elementy ubioru). Na szczególną uwagę zasługują szybki witrażowe z okresu średniowiecza (Ryc. 14. C: 1), z XVII wieku (Ryc. 14. C: 2) i XVIII wieku (Ryc. 14. C: 3). W skład kolekcji monet wchodzi między innymi (Ryc. 14. D) denary pomorskie, brakteat miasta Stralsund, półgrosz księcia Ulryka, podwójny szeląg księcia Franciszka I oraz szeląg Augusta III Sasa. Zidentyfikowano warstwę kulturową z ceramiką rodziny typów C (por. Łosiński, Rogosz 1983, 203), wskazującej na posadowienie kościoła w miejscu osady słowiańskiej z IX wieku (Ryc. 14. B). Zebrane dane pozwalają sugerować potrzebę przesunięcia czasu budowy świątyni na XIV wiek. Ponadto przeprowadzona kwerenda i opracowanie zasobu pozwoliło poprawić stan wiedzy o organizacji przestrzennej Warzymic w XVIII wieku (Ryc. 14. A).

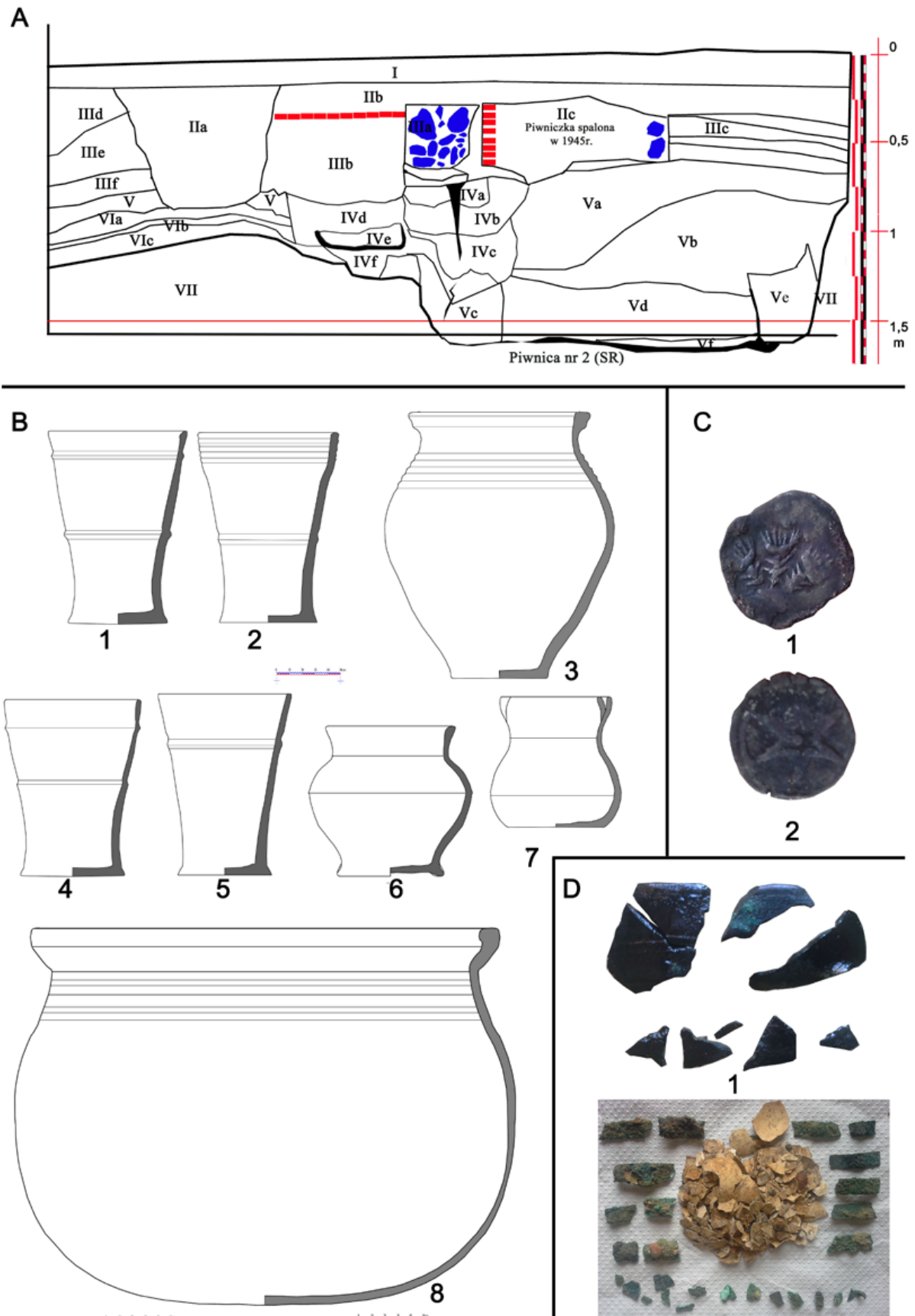
■ OKRES NOWOŻYTNY

Interesujące dane dla studiów ruralistycznych przyniosły badania wynikające z nadzoru w Będargowie, gdzie nowożytna zagroda oraz jamy śmietniskowe z XVIII wieku naruszały relikty chat z XII–XIV wieku (Dziewanowski 2012e; 2013a; Dziewanowski, Romanowicz 2016, 577, ryc. 3–4). Pozytywny był również wynik nadzoru nad budową sieci elektroenergetycznej w Dolicach, gdzie miał znajdować się dom murowany wzmiankowany w 1540 r. (Dziewanowski 2014f), oraz nad budową sieci światłowodowej w Reczu (Dziewanowski 2014h) i Drawnie (Dziewanowski 2015g). Mniej znaczące były natomiast wyniki poszukiwań w Kaliszu Pomorskim (Dziewanowski 2016h). Pomiędzy miastami Recz, Drawno i Kalisz Pomorski rysuje się znacząca różnica w zakresie liczby i specyfiki źródeł ceramicznych. W Reczu funkcjonowały warsztaty garncarskie i w kolekcji zasadniczo brak znalezisk „Stettiner Ware” oraz w ogóle ceramiki białej (por. Majewski 2017, 80, 81, ryc. 1). Badania struktury zbiorów z różnych mniejszych

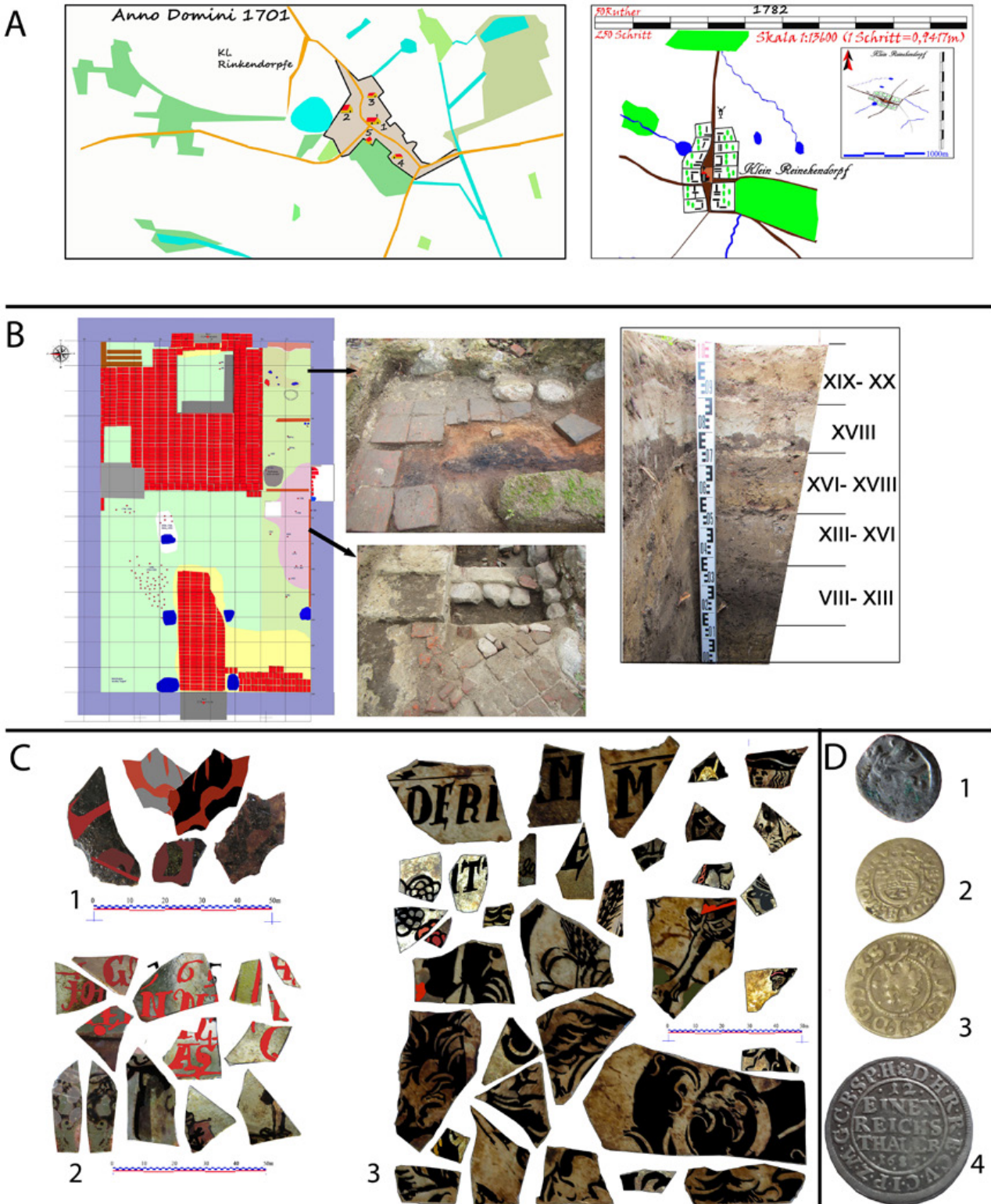
Ryc. 12. Kalisz Pomorski, stan. 39 (AZP 33-18/55), gm. Kalisz Pomorski, woj. zachodniopomorskie. (1) porównanie sugerowanego zasięgu murów miejskich oraz osady słowiańskiej; (2-8) wybór zabytków żelaznych; (9-14) wybór ceramiki naczyniowej; (15) fragment grzebienia (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 12. Kalisz Pomorski, site 39 (AZP 33-18/55), Kalisz Pomorski Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. (1) a comparison of the suggested extend of the town walls with that of a Slavic settlement; (2-8) selection of iron artefacts; (9-14) selection of ceramic vessels; (15) fragment of a comb (Drawn by M. Dziewanowski)

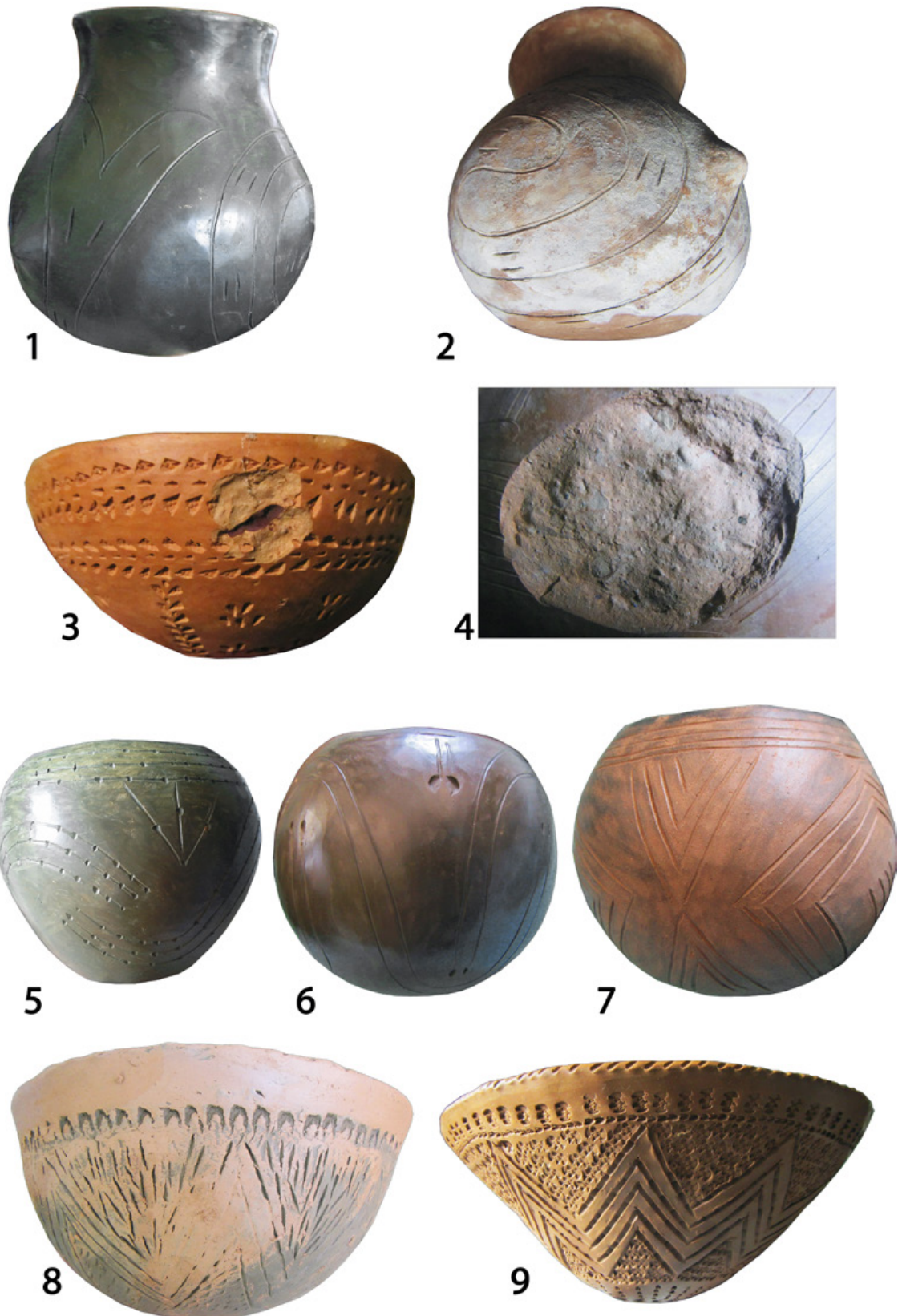
Ryc. 13. Kalisz Pomorski, Stare Miasto, gm. Kalisz Pomorski, woj. zachodniopomorskie. (A) profil z przekrojem zasypiska piwnicy nr 2; (B) zestaw siwych naczyń ceramicznych; (C) denary pomorskie; (D) fragment naczynia drewnianego, okucia miedziane oraz skorupki jajek (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 13. Kalisz Pomorski, Old Town, Kalisz Pomorski Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. (A) cross-section of a backfilled basement no. 2; (B) set of gray ceramic vessels; (C) Pomeranian denarii; (D) fragment of a wooden vessel, copper fittings and egg shells (Drawn by M. Dziewanowski)

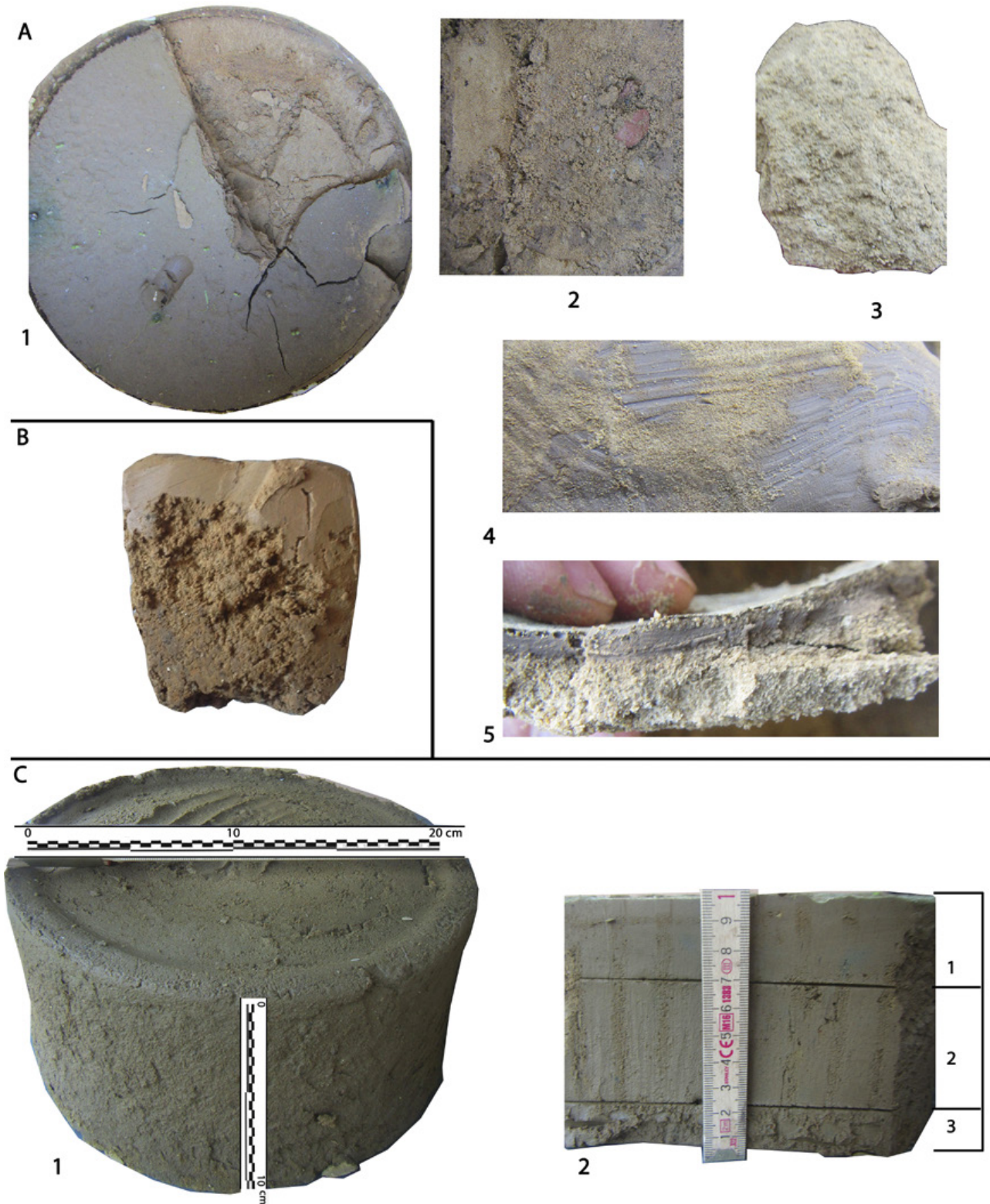
Ryc. 14. Warzymice, stan. 27 (AZP 31-04/220), gm. Kołbaskowo, woj. zachodniopomorskie. (A) przerysy map z XVIII wieku ukazujące miejscowość Warzymice; (B) plan reliktów przyziemia kościoła z planografią znalezisk oraz profil sondażu z sugerowaną chronologią; (C) wybór szybek witrażowych: 1: średniowiecznych; 2: z XVII wieku; 3: z XVIII wieku; (D) wybór numizmatów (rys. M. Dziewanowski)

Fig. 14. Warzymice, site 27 (AZP 31-04/220), Kołbaskowo Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship. (A) copies of maps from the 18th century showing the village of Warzymice (B) plan of remains of the church basement with the planigraphy of the finds and the section of the test trench with the suggested chronology; (C) selection of stained glass window panes: 1: from the Middle Ages; 2: from the 17th century; 3: from the 18th century; (D) selection of coins (Drawn by M. Dziewanowski)

Ryc. 15. Wybór replik ceramiki z iłów oligoceńskich (1-5, 9) i glin czwartorzędowych (6, 7) oraz miska z gliny czwartorzędowej z angobą z ładu oligoceńskiego (fot. M. Dziewanowski)

Fig. 15. Selection of the replicas of pottery made of Oligocene loams (1-5, 9) and Quaternary clays (6, 7) and a bowl made of Quaternary clay with a slipware of Oligocene loam (Photo by M. Dziewanowski)

Ryc. 16. Próbkę glin czwartorzędowych ze Stobna, gm. Kołbaskowo, woj. zachodniopomorskie, w trakcie eksperymentu. (A) 1: widok zawartości 10 litrowego pojemnika po zdjęciu płytki 'frakcji masłowej', 2: żwirowe i otoczakowe frakcje z oczyszczania gliny, 3: sypka frakcja pylasta, 4: płytka frakcji masłowej z naklejoną sypką frakcją pylastą, 5: frakcja 'masłowa' i pylasta z obróbki gliny; (B) próbka frakcji z grawitacyjnej obróbki gliny; (C) próbka gliny z czytelnymi frakcjami od gruboziarnistej (3) do masłowej (1)

Fig. 16. Samples of Quaternary clays from Stobno, Kołbaskowo Commune, Zachodniopomorskie Voivodeship, during the experiment. (A) 1: view of the content of a 10-litre container after taking off the "buttery fraction" plate, 2: gravel and pebble fractions from clay cleansing, 3: granular dusty fraction, 4: plate of buttery fraction with a glued granular dusty fraction, 5: "buttery" and dusty fraction from clay processing; (B) sample of the fraction from gravitational clay processing; (C) clay sample with visible fractions, from coarse-grained (3) to buttery (1)

miast mogą dać interesujący obraz zróżnicowania lokalnego jako zapisu kultury materialnej.

■ ARCHEOLOGIA DOŚWIADCZALNA

W ramach studiów mikroregionalnych obejmujących Wzniesienia Szczecińskie rejestrowałem wychodnie różnych odmian surowców plastycznych, które testowałem poprzez replikowanie (por. Marciniak 1996) zabytków neolitycznych znajdujących podczas przedstawionych badań (Ryc. 15: 1–9). Najważniejszym efektem prac jest zidentyfikowanie surowców o odmiennych właściwościach, wymagających specyficznych zabiegów. Repliki wypalano w stałych warunkach w piecu elektrycznym, co pozwoliło stwierdzić różne barwy warunkowane typem surowca. Wśród ilów oligocenских stwierdzono podstawowe trzy odmiany: barwy niebieskawej z węglanami (Ryc. 15: 4), barwy zielonkawej z gipsem (Ryc. 15: 5) oraz popielatej z markasytem (Ryc. 15: 1–2, 3). Najbardziej interesujące jest wykazanie możliwości identyfikacji utworów wieku oligocenского. Zaskakująca jest obserwacja, że naturalne domieszki obecne w niektórych rodzajach ilów septariowych mogą imitować szamot (por. Ryc. 15: 4). W przypadku ilu markasytowego warta uwagi jest obserwacja skutków glądzenia, gdy pozostawione zostaną jedynie mikroskopijne ziarna markasytu. Masa wypala się na barwę beżową, natomiast powierzchnia uzyskuje barwę czerwona i imitującą malowanie czerwonym barwnikiem (Ryc. 15: 3). Przeprowadzone prace doświadczalne pozwoliły również zidentyfikować niektóre naturalne domieszki różnie reagujące na wysoką temperaturę (Ryc. 15: 3). Ponadto zlokalizowano rzadko występującą glinę lub il barwy żółtej o wyjątkowych walorach, również dla angobowania (Ryc. 15: 8), który po wypaleniu posiada nadal żółtą barwę (Ryc. 15: 9). Zaskakujące były również obserwacje zmian powierzchni w wyniku użytkowania, kiedy powierzchnia zewnętrzna pokrywała się wytrąceniami nieokreślonych soli (Ryc. 15: 1–2). Dalsze prace nad gliną czwartorzędową wykazały, że receptury rejestrowane archeologicznie mogą być skutkiem ubocznym strategii usuwania grubszych frakcji, a nie dodawania tłucznia (porównaj Ryc. 15: 6–7).

Standardowe testowanie glin znajdujących na badanych stanowiskach, jak również w wyniku poszukiwania nowych zasobów ukazało bogactwo możliwych rozwiązań znacząco wykraczających poza zakres obecnego stanu wiedzy oraz potrzebę badań specjalistycznych (Ryc. 16). Pierwsze ustalenia przyczynią się do lepszego zrozumienia gospodarki surowcami plastycznymi, szczególnie w okresie neolitu.

■ PODSUMOWANIE

Prace archeologiczne przeprowadzone w wyniku interwencyjnych i weryfikacyjnych badań sondażowych, programowych prospekcji powierzchniowych oraz zleceń wynikających z inwestycji budowlanych pozwoliły potwierdzić i dokładnie zobrazować znaczenie Dolnego Nadodrza w różnych okresach od środkowej epoki kamienia do okresu nowożytnego. Wszystkie prace terenowe wynikały z możliwości wdrażania studiów osadniczych na terenie objętym intensywnymi pracami budowlanymi i stanowiły element niesformalizowanego projektu mikroregionalnych studiów osadniczych.

Głównym ograniczeniem są podziały gruntów i w efekcie rozproszenie szczególnie cennych zabytków pomiędzy różnych właścicieli. Czasem dzięki złożonej sytuacji własnościowej w ogóle można zadokumentować przynajmniej fragment obiektów, ale w generaliach sytuacja taka utrudnia ochronę zabytków. Jedynym sposobem rozwiązania problemu jest realizacja naukowych badań przed budową osiedli. Takie badania wyprzedzające udało się zrealizować na stanowisku 13 (duża jama i rowy kultury rösseńskiej) i stanowisku 17 w Stobnie (relikt długiego domu KCWR) czy stanowisku 64 w Starym Czarnowie (relikt długiego domu). Szczególnym przypadkiem jest stanowisko 5 w Mierzynie interpretowane jako wioska wczesno-neolityczna o powierzchni 7 hektarów. Stanowisko w Mierzynie należy do najważniejszych dla poznania neolityzacji na granicy kręgu północnego i kultur kręgu naddunajskiego (por. Czerniak 2008, 2018; Dzierwanowski 2015a). Na tym stanowisku każdy z wykopów w pasie ulicy Mierzyńskiej-Wędrowniej przecinał jednocześnie kilka zagród KCWR oraz innych założeń związanych z kulturą rösseńską i IV fazą KCWK. Równie ważne są odkrycia na stanowiskach z drugiej połowy IV tysiąclecia i z III tysiąclecia, gdyż przyniosły radykalną zmianę stanu wiedzy o przemianach kulturowych i formach organizacji przestrzennej w przypadku ugrupowań łączących cechy kilku ugrupowań, najpewniej reprezentujących późną fazę kultury pucharów lejkowatych, krąg waltenienbursko-bernburski oraz ugrupowań KCSZ z elementami kultury grobów jednostkowych lub KPL.

Liczne zabytki z epoki brązu i epoki żelaza pozyskane w latach 2011–2018 mają wartość jedynie lokalną, chociaż warto zaznaczyć poprawę stanu wiedzy o osadnictwie późnej kultury lużyckiej z elementami kultury jastorfskiej. Dużo większe znaczenie poznawcze posiadają stanowiska z okresu wczesnego średniowiecza, takie jak skarb w Starym Czarnowie, zagrody w Będargowie, a także „wioska” w Kaliszu Pomorskim.

Spośród znalezisk średniowiecznych sporą wartość posiadają odkrycia w Kaliszu Pomorskim z uwagi na dotychczasową niewielką wiedzę o historii tego miasta oraz w Będargowie z uwagi na dotychczasowy brak badań nad zagadnieniem kolonizacji wiejskiej w XIII i XIV w. na Pomorzu Zachodnim z wykorzystaniem

metody archeologicznej (Dziewanowski, Romanowicz 2016, por. Krzepakowski, Moeglich, Wroniecki 2017). Generalnie za znaczący należy uznać przyrost danych o sieci osadniczej z okresu wczesnego średniowiecza, który nastąpił szczególnie w gminie Kołbaskowo.

Bibliografia

- Cnotliwy E., Nawroński T., Rogosz R. 1979. Grodziska wczesnośredniowieczne na ziemi pyrzyckiej. *Slavia Antiqua* 26, 143-238.
- Dziewanowski M. 2005a. *Sprawozdanie z badań na stanowisku nr 4 w Mierzynie*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2005b. *Sprawozdanie z badań na stanowisku nr 5(36) w Mierzynie*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2005c. *Sprawozdanie z badań archeologicznych w Kaliszu Pomorskim- obszar Starego Miasta*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2007a. *Szczecin-Stare Miasto (Staromłyńska 27). Dokumentacja z interwencyjnych badań archeologicznych przy renowacji gmachu Muzeum Narodowego*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2007b. *Budowa sieci gazowej ś/c de 90/32 PE wraz z przyłączami de 25 PE do działek przy ul. Rolniczej w m. Mierzyn, gm. Dobra Szczecińska*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2008a. *Późnoneolityczny kompleks pracowni krzemieniarskich nad rzeką Tywą (wyniki badań powierzchniowych przeprowadzonych w roku 2005)*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2008b. *Sprawozdanie z I etapu prac archeologicznych w kompleksie pracowni krzemieniarskich w Chwarstnicy*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2008c. *Kompleks pracowniano-osadniczy z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu w Mierzynie (rezultaty odkryć dokonanych na stan. 4 i 7 w Mierzynie w latach 2005- 2008)*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2009. *Sprawozdanie z realizacji I etapu archeologicznych badań rozpoznawczych późnoneolitycznych pracowni krzemieniarskich w obrębie miejscowości Chwarstnica*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2012a. *Stan badań nad przemyśłami środkowo- późnoneolitycznymi na Pomorzu Zachodnim*. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archeologica* 28, 25-57.
- Dziewanowski M. 2012b. Najnowsze odkrycia z epoki kamienia na stanowisku nr 3 w Chwarstnicy, woj. zachodniopomorskie. *Materiały Zachodniopomorskie* 8/1 (*Archeologia*), 279-287.
- Dziewanowski M. 2012c. *Raport z badań powierzchniowych na terenie Gminy Stare Czarnowo*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2012d. *Sprawozdanie z badań powierzchniowych na terenie Gminy Kołbaskowo*. *Arkusze AZP* 30-04; 31-04, 31-05, 32-04, 32-05, 33-04. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2012e. *Raport z realizacji prac archeologicznych w miejscowości Będargowo*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2012f. *Sprawozdanie z interwencyjnych prac archeologicznych na pograniczu miejscowości Dołuje-Kościno- Stobno*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2012g. *Sprawozdanie z interwencyjnych prac archeologicznych na stanowiskach w Ostoi i Stobnie*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2013a. Wyniki badań interwencyjnych na wielokulturowym stanowisku nr 5 (AZP 30-04/106) w Mierzynie, gm. Dobra Szczecińska. W: E. Fudzińska (red.), *XVIII Sesja Pomorzoznawcza 1. Od epoki kamienia do okresu rzymskiego*. Malbork: Muzeum Zamkowe, 11-28.
- Dziewanowski M. 2013b. Najnowsze odkrycie późnoneolitycznej pracowni krzemieniarskiej na północno-wschodnim brzegu Jeziora Węłyńskiego, W: E. Fudzińska (red.), *XVIII Sesja Pomorzoznawcza 1. Od epoki kamienia do okresu rzymskiego*. Malbork: Muzeum Zamkowe, 69- 81.
- Dziewanowski M. 2014a. Stan badań nad produkcją narzędzi wielościennych w okresie funkcjonowania kultury pucharów lejkowatych na Pomorzu Zachodnim. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 50 (2), 163-183.
- Dziewanowski M. 2014b. *Odkrycia z 2013r. na arkuszu AZP 30-04. Przyczynek do studiów nad zasobami archeologicznymi miejscowości Mierzyn i Stobno*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).

- Dziewanowski M. 2014c. *Wyniki prac archeologicznych na stanowisku w Siadle Dolnym, gm. Kołbaskowo (Siadło Górne nr 34; AZP 32-05/71)*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2014d. *Wyniki badań rozpoznawczych osady nakopalnianej z młodszej epoki kamienia w Moczyłach i Siadle Górnym*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2014e. *Raport z prac archeologicznych wynikających z budowy sieci elektroenergetycznej (linia kablowa SN, NN i stacja transformatorowa Sławoszewo – Pilchowo)*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum Działu Archeologii MNS).
- Dziewanowski M. 2014f. *Wyniki badań okolic gródka stożkowego w Dolicach, gm. Loco*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2014g. *Raport z prac archeologicznych związanych z budową sieci elektroenergetycznej w obrębie stanowiska nr 9 w Mierzynie, gm. Dobra*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2014h. *Sprawozdanie z badań archeologicznych na stanowiskach: Recz- Stare Miasto (Rej zab. 77) i Recz 2 (AZP 34-14/3)*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2014i. *Raport z nadzoru przy budowie parkingu dla Urzędu Gminy Kołbaskowo. Przyczynek do studiów nad siecią osadniczą kultury lużyckiej w miejscowości Kołbaskowo (stan. 32, stan. 32-04/149)*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2014j. *Raport z odkryć w miejscowości Przeclaw, stan. 40 (AZP 31-05/122)*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2014k. *Sprawozdanie z prac archeologicznych na stanowisku nr 27 (AZP 31-04/220) w Warzymicach, gm. Kołbaskowo w 2014r. Przyczynek do studiów wczesnogotyckich założeń sakralnych*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2015a. *Podsumowanie badań zrealizowanych na terenie Gminy Kołbaskowo w latach 2011-2013. Przyczynek do studiów mikroregionalnych Wzniesień Szczecińskich*. W: A. Janowski, K. Kowalski, B. Rogalski, S. Słowiński, P. Wojdak (red.), *XIX Sesja Pomorzoznawcza. Szczecin, 21-22 listopada 2013 r.* (= *Acta Archaeologica Pomoranica* 5). Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Szczecinie, 11-30.
- Dziewanowski M. 2015b. *Obiekty kultur postlinearnych z wpływami kultury Rössen na Wzniesieniach Szczecińskich w świetle odkryć z lat 1995–2014. Gdańskie Studia Archeologiczne* 5, 9-40.
- Dziewanowski M. 2015c. *Wstęp do studiów historycznego gospodarstwa Glinna (gm. Stare Czarnowo, woj. zachodniopomorskie) – prezentacja zasobów*. W: A. Janowski, K. Kowalski, B. Rogalski, S. Słowiński, P. Wojdak (red.), *XIX Sesja Pomorzoznawcza. Szczecin, 21-22 listopada 2013 r.* (= *Acta Archaeologica Pomoranica* 5). Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Szczecinie, 299-305.
- Dziewanowski M. 2015d. *Najnowsze wyniki badań osady o charakterze produkcyjnym z młodszej epoki kamienia w Szczawnie, gm. Gryfino*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2015e. *Raport z badań reliktyw infrastruktury osadowej na stanowisku nr 17 w Stobnie*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2015f. *Relikty osad z epoki kamienia i epoki żelaza na stanowisku 16 (AZP 30-04/64) w Mierzynie, gm. Dobra Szczecińska*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2015g. *Raport z prac archeologicznych w miejscowości Drawno*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2015h. *Sprawozdanie z interwencji archeologicznej na stanowisku Moczyły 28; AZP 32-05/91*. Szczecin (dokumentacja reliktyw cmentarzyska) (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2015i. *Raport z prospekcji powierzchniowych na gruntach Starego Czarnowa*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2016a. *O zróżnicowaniu surowców krzemionkowych na terenie Pomorza Zachodniego. Przyczynek do klasyfikacji surowców krzemionkowych ze strefy dolnoodrzańskiej*. W: W. Borkowski, B. Sałacińska, S. Sałaciński (red.), *Krzemień narzutowy w pradziejach. Materiały z konferencji w Mądralinie w Otwocku, 18-20 października 2010* (= *Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemionnymi w Pradziejach* 8). Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 65-79.
- Dziewanowski M. 2016b. *Wstępne wyniki dokumentacji reliktyw dwóch siedlisk na stanowisku nr 2/19 w Warzymicach*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2016c. *Wyniki badań rozpoznawczych w 2016 r. na terenie osad neolitycznych ze stanowiska Warzymice 2*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2016d. *Wyniki II etapu badań osadnictwa neolitycznego ze stan. nr 2 (31-04/71) na działce 91/26, obr. Warzymice*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2016e. *Wyniki 2 fazy prac rozpoznawczych na wielokulturowym stanowisku z neolitu i epoki brązu w Starym Czarnowie (Stare Czarnowo 64, AZP 33-07/134)*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).

- Dziewanowski M. 2016f. *Najnowsze znaleziska kultury neolitycznej i kultury lużyckiej na stanowisku nr 3 w Kołbaskowie*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2016g. *Najnowsze odkrycia dla poznania historii Kalisza Pomorskiego w czasach słowiańskich i w pierwszym stuleciu od lokacji*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2016h. *Nowe dane dla historii Kalisza Pomorskiego w okresie średniowiecza i renesansu*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2016i. *Raport z prospekcji powierzchniowych na gruntach Starego Czarnowa*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2017a. *Nowe dane o osadnictwie późnej KCSZ na stanowisku nr 5 w Mierzynie*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2017b. *Wyniki badań na wielokulturowym stanowisku w Stobnie, w tym osadzie wstęgowej i późnoneolitycznej KCSZ*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2017c. *Wyniki badań rozpoznawczych siedlisk z okresu wczesnego (KCWR) i środkowego neolitu („KplKak”), a także pracowni krzemieniarskich i osad z późnego neolitu (KCSZ) Przeclaw 10, 20, Karwowo 5 i 25*. Szczecin (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie).
- Dziewanowski M. 2018a. (w druku) *Niesformalizowany projekt badań mikroregionalnych na Dolnym Nadodrzu w latach 2013-2017*. Poznań.
- Dziewanowski M. 2018b. (w druku) *Krzemień jurajski na Pomorzu Zachodnim*. W: *Krzemień jurajski w pradziejach* (= *Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemienymi w Pradziejach* 9). Warszawa.
- Dziewanowski M, Matuszewska A. 2011. *Mierzyn, gm. Dobra Szczecińska, stanowisko archeologiczne nr 9 (AZP 30-04/83). Wstępna prezentacja wyników badań archeologicznych zrealizowanych w ramach współpracy między Muzeum Narodowym w Szczecinie i Uniwersytetem Szczecińskim pod kierunkiem dr Agnieszki Matuszewskiej (05 lipca - 31 sierpnia 2010)* (niepublikowane sprawozdanie w Archiwum ZWKZ w Szczecinie). Szczecin.
- Dziewanowski M., Pyżewicz K. 2016. *Wyniki badań na osadzie kultury pucharów lejkowatych na stanowisku nr 4 w Mierzynie, gm. Dobra Szczecińska i jego znaczenie dla badań środkowego neolitu obszaru Dolnego Nadodrza*. *Folia Praehistorica Posnaniensia* 21, 83-122.
- Dziewanowski M., Romanowicz R. 2016. *Będargowo. Przyczynek do badań nad średniowieczną wsią zachodniopomorską*. *Materiały Zachodniopomorskie. Nowa Seria* 12, 573-610.
- Dziewanowski M, Szemelak R. 2016. *Wstępne wyniki badań tywińskiego mikroregionu produkcyjnego*. W: W. Borowski, B. Sałacińska, S. Sałaciński (red.), *Krzemień narzutowy w pradziejach. Materiały z konferencji w Mądralinie w Otwocku, 18-20 października 2010* (= *Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemienymi w Pradziejach* 8). Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 363-381.
- Dziewanowski M., Żuk L. 2005. *Zaległości „nie do odrobienia”? Przyczynek do przydatności zdjęć lotniczych w badaniach terenowych na przykładzie stan. 5 w Mierzynie, woj. zachodniopomorskie*. W: J. Nowakowski, A. Prinke, W. Rączkowski (red.), *Biskupin i co dalej. Zdjęcia lotnicze w polskiej archeologii*. Poznań: Ad Rem, 327-337.
- Kirsch E. 1994. *Beiträge zur älteren Trichterbecherkultur in Brandenburg*. Potsdam: Landesmuseum f. Ur- u. Frühgeschichte.
- Krzepkowski M., Moeglich M., Wroniecki P. (red.) 2017. *Dzwonowo. Średniowieczne zaginionie miasto. Środowisko naturalne, zarys dziejów, badania nieinwazyjne* 1. Wągrowiec: Muzeum Regionalne w Wągrowcu.
- Łosiński W. 1993. *Groby typu Alt Käbelich w świetle badań przeprowadzonych na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Świelubiu pod Kołobrzegiem*. *Przegląd Archeologiczny* 41, 17-34.
- Łosiński W., Rogosz R. 1983. *Zasady klasyfikacji i schemat taksonomiczny ceramiki*. W: E. Cnotliwy, Z. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu, Wzgórze Zamkowe* (= *Polskie Badania Archeologiczne* 23). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 202-226.
- Majewski M. 2017. *Recz – miasto na dawnym pograniczu pomorsko-nowomarchijskim. Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych*. W: G. Nawrońska, H. Paner, J. Piekalski, E. Trawicka (red.), *Archeologia miast Pomorza w kontekście ziem polskich. Studia dedykowane pamięci Tadeusza Nawrońskiego*. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne, 77-89.
- Marciniak A. 1996. *Archeologia i jej źródła. Materiały faunistyczne w procesie badawczym archeologii*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nawroński T., Rogosz R. 1968. *Słowiańskie grodziska plemienia Pyrzyczan w świetle badań archeologicznych w 1968 roku*. *Zeszyty Pyrzyckie* 2, 71-87.
- Porzeziński A. 2009/2010. *Lubieszewo, gm. Gryfice – wczesnośredniowieczny kompleks osadniczy z VIII- XII wieku n.e. Materiały Zachodniopomorskie, Nowa Seria* 6/7 (1): *Archeologia*, 123-166.
- Sobkowiak I. 2011. *Późnoneolityczne i wczesnoneolityczne osadnictwo na stanowisku nr 9 w Dąbkach w świetle wytwórczości krzemieniarskiej*. W: M. Fudziński, H. Paner (red.), *XVII Sesja Pomorzoznawcza 1. Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza*. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne, 23-49.
- Uciechowska-Gawron A., Kamiński R., Słowiński S. 2011. *Badania osady neolitycznej w Stobnie, stanowisko 12*. W: M. Fudziński, H. Paner (red.), *XVII Sesja Pomorzoznawcza 1. Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza*. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne, 55-76.

Summary

Marcin Dziewanowski

A non-formal project of micro-regional studies of the Lower Oder Region

Since the second half of the 1990s, tampering with archaeological sites was observed in the Lower Oder Region, and especially in the Police district. In the light of the presented data, the Lower Oder Region is very rich in valuable archaeological monuments, which are subject to destruction as a result of intense building developments. The author formulated an informal micro-regional study project using the idea of archaeological supervision combined with classic scientific research. The subject of the study is the settlement of groups of the Funnel Beaker Culture cycle, followed by the classical Funnel-Beaker culture and the groups of the Waltenienburg-Bernburg circle poorly recognized in the Lower Oder Region. Equally important are the results of studies on the corded ware culture with the Bell Beaker culture and the Single Grave culture elements.

As a result of several dozen archaeological works, the state of knowledge has been notably changed not only about the settlement network, and many finds are of supraregional and supranational importance. The findings regarding the Lusatian culture and the Roman influence period are significant from the settlement perspective, but their importance does not extend beyond the Lower Oder Region. A side effect of the regionalist project was the implementation of research relevant to archaeology of the early Middle Ages and the Middle Ages, which in many ways has significantly changed the concepts of the beginnings of villages and towns in this area.

The presented project based on the so-called rescue excavations shows the particular significance of the Szczecin Hills area and its connections in various periods of prehistory with other regions of Poland and Germany. The article, according to its presented purpose, provides a set of data about the project and its effects at the initial stage of implementation.

■